THE UNIVERSITY OF ALBERTA

RELEASE FORM

NAME OF AUTHOR ....Ivan Stus....................................

TITLE OF THESIS ....The Religious Motifs in the Works of....

....T. Shevchenko.........................................

DEGREE FOR WHICH THESIS WAS PRESENTED ....Master of Arts....

YEAR THIS DEGREE GRANTED ....Spring 1979....................

THE UNIVERSITY OF ALBERTA

# (THE RELIGIOUS MOTIFS IN THE WORKS OF T. SHEVCHENKO)

by

© IVAN STUS

A THESIS

SUBMITTED TO THE FACULTY OF GRADUATE STUDIES AND

IN PARTIAL FULFILMENT OF THE REQUIREMENTS FOR

THE DEGREE OF MASTER OF ARTS

DEPARTMENT OF SLAVIC LANGUAGES

EDMONTON, ALBERTA

SPRING, 1979

THE UNIVERSITY OF ALBERTA

FACULTY OF GRADUATE STUDIES AND RESEARCH

The undersigned certify that they have read, and recommend to the Faculty of Graduate Studies and Research, for acceptance, a thesis entitled The Religious Motifs in the Works of T. Shevchenko, submitted by Ivan Stus in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts.

ABSTRACT

One of the most controversial topics in Ukrainian literary criticism is the question of Taras Shevchenko's religiousness. The representatives of the atheistic world claim him as the one of their own.

The main purpose of this thesis, therefore, is to prove that the Bard's positive attitude towards religion is clearly visible in every period of his life.

In the first chapter evidence based on research of the poet's work is given. This reflects the first seeds of his religious consciousness which were planted in his soul from childhood and by the whole attitude of his people whose piety was visible throughout all their life.

The second chapter deals with the Christian virtues which Shevchenko manifested so vividly in his life and works. The poet tried to assist all who were struggling against injustice and violence. He demonstrates many efforts to enter into partnership with these humiliated and endeavors to help them regain their human dignity.

The Virgin Mary is the topic of the third chapter. Shevchenko expressed in his works a deep respect for the Holy Mother whom he loved and to whom he often appealed for help, and who occupies a considerable place in his works.

In "Davydovi psalmy," the poet reveals great enthusiasm in the scriptural verses which he finds inspiring and meaningful. Biblical poetry later penetrates his literary

works, especially in the last years of his life. Immersing himself in Christian philosophy, he seeks to answer the cardinal questions about the fate of his fatherland. He believes that God will send salvation and freedom for his oppressed people. The poet knows clearly how to grasp the basic meaning of each biblical verse and interpret it with concise religious images, to which he adds his own religious, national, and social content.

The fifth chapter deals with the Soviet critics' interpretation of Shevchenko's literary heritage. They interpret the Bard's religiousness tendentiously. By quoting many objective critics of Shevchenko's literary religious works, including the Soviet academician O. Biletskyj, we endeavor to indicate that the poet strongly believed that Faith in Christ brought humanity freedom, and love and truth into the human soul.

It is also shown that the analysis of Shevchenko's religiousness reflects a thousand year old spiritual culture which has been created and developed in the Ukraine by Christianity and the Christian culture itself.

In conclusion, it should also be mentioned that Taras Shevchenko's religious outlook, which is reflected so vividly in his works, proves his deep faith in God the Creator, Jesus Christ, and His Holy Mother. His poems, "Neofity," "Marija," "Irzhavets" and others are some of the most beautiful samples of religious lyrics in world literature. In their unsurpassable artistry and truth they

could have been created only by a poetical soul inspired by God Himself.

# РЕЗЮМЕ

Однією з найбільших суперечностей в українській критичній літературі є питання про релігійність Тараса Шевченка. Представники антирелігійного світу з усіх сторін прагнуть залучити Шевченка до свого табору. Тому основне завдання цієї праці - довести, що кожний період у Шевченковому житті мав виразні ознаки релігійного зацікавлення.

У першому розділі подано докази на основі тверджень дослідників Шевченкової творчости, що світогляд поета був християнський та що Кобзар виховувався і зміцнювався в ньому з дитячих років. Серед тодішнього оточення побожність українського народу було виразно видно у всьому житті.

Те, що Шевченко жив і діяв згідно з християнськими чеснотами і присвячував багато часу, щоб допомогти всім поневоленим, показано у другому розділі. Поет змагався за право та обов'язок усіх поневолених боротися проти несправедливости й насильства. Він присвячує багато зусилля спілкуванню з приниженою людиною, прагне допомогти цій людині випростатись і відчути в собі людську гідність. Щоб виконати це важливе діло, Кобзар часто молитовно звертався до Бога, в якого глибоко вірив і надіявся на Його допомогу.

У третьому розділі звернено увагу на особливу пошану Шевченка до Божої Матері, яку він так палко любив і в своїх творах часто покликався на Її Пресвяте Ім'я. Божа Мати займає дуже помітне місце в його творах. Її допомогу відчував поет ціле своє життя, виявляв Їй свою щиру вдячність.

У "Давидових псалмах" поет виявив велике захоплення Біблією. Впливи біблійних поезій проходять через усю його творчість, особливо в останні роки життя поета. Заглиблюючись у християнську філософію, він шукає відповіді на найбільш кардинальні питання про долю Батьківщини. Він вірить, що Бог таки пошле народові спасіння й поверне йому волю. Схоплюючи суть біблійного твору, Кобзар умів ясно передати все це у змістовних релігійних образах. До них нав'язує він свій власний релігійний, національний і суспільний зміст.

П'ятий розділ відведено для інтерпретації радянських дослідників Шевченкової спадщини, вказано на тенденційне висвітлення релігійности поета. Наводячи вислови об'єктивних шевченкознавців, у тому числі й радянського академіка О. Білецького, стверджено, що Кобзар у своїй творчості часто підкреслював те, що саме Христова Віра принесла людству свободу, вселила в душу людини любов і правду. Наголошено в цьому розділі також і те, що аналіза релігійности Шевченка повинна історично відповідати тисячолітній духовній культурі, яку створило християнство на українських землях.

Релігійні погляди поета, що висловлені у його творах, свідчать про його глибоку віру в Істинного Бога, Ісуса Христа і Божу Матір. Твори на релігійні теми, зокрема "Неофіти", "Марія", "Іржавець" та інші, вважаються за одні з найкращих творів релігійної лірики у світовій літературі. Їх могла створити - в усій неперевершеній красі та правді - тільки поетична душа, надхненна Богом.

# ACKNOWLEDGMENTS

It is a pleasant duty to express my gratitude to Dr. Yar Slavutych for his valuable assistance in preparing and for editing of the thesis.

To Dr. A. Hornjatkevyč and Dr. O. Zujewskyj I am grateful for pointing out to me special works which were relevant to my work.

I would also like to express my thanks to Mrs. Nadia Stus for perusing and typing of the thesis.

I am also very much obliged to Mr. J. S. Muchin, the Librarian of Special Collections Department of the University of Manitoba, for his asistance in finding rare works of research for my thesis.

# З М І С Т

# РОЗДІЛ I

## ХРИСТИЯНСЬКИЙ СВІТОГЛЯД ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Беручи до уваги характерні властивості релігійного світогляду українського народу і враховуючи те, що дитинство Тараса Шевченка проходило в селянській родині, де свято зберігалися духовні традиції, можна сказати, що вже в дитячі роки почав розвиватися християнський світогляд майбутнього поета. Це стверджує Леонід Білецький у своїй праці Віруючий Шевченко:

> Духовні й релігійні переживання Шевченка в дитинстві розвивались насамперед під впливом народнього двоєвір'я: християнського й поганського. Народня мітологія й обрядові культи й поезія викликали в Шевченка почуття глибокої віри взагалі. Християнська леґенда, християнська народня й церковна лірика, як духовні стихи, канти, псальми й молитви, релігійні вірші Сковороди, - все це викликало /в Шевченка - І. С./ глибоке переживання.[1]

Для підсилення своїх думок Леонід Білецький наводить Шевченків вірш "А. О. Козачковському", написаний 1847 р.:

> Давно те ділялось. Ще в школі,
> Таки в учителя-дяка,
> Гарненько вкраду п'ятака -
> Бо я було трохи не голе,
> Таке убоге - та й куплю
> Паперу аркуш. І зроблю
> Маленьку книжечку. Хрестами

[1]Леонід Білецький, Віруючий Шевченко /Вінніпеґ: Українська Вільна Академія Наук у Канаді, 1949/, стор. 5.

І везерунками з квітками
Кругом листочки обведу
Та й списую Сковороду
Або "Три царіє со дари".
Та сам собі у бур'яні,
Щоб не почув хто не побачив,
Виспівую та плачу.[2]

Читання книг Св. Письма, читання Псалтиря над покійниками, пізнавання з інших церковних книг життя Ісуса Христа та Божої Матері, - все це скріплювало Шевченкову віру в Бога, посилювало прагнення до добрих діл. Ця засада не залишала поета протягом усього життя. З такими релігійними настроями увіходить Тарас у юнацький вік, коли, не зважаючи на непривітне особисте життя пастуха чи слуги на панській кухні, чи козачка при панові у Вільні й Варшаві, у майбутнього поета зроджуються високі духовні прагнення. Далеко від людського ока, "у бур'яні", майбутній поет хоче бути завжди з Богом і в глибокому молитовному настрої любується пишною Божою природою:

Мені тринадцятий минало.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога...
Уже прокликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся Богу... І не знаю,
Чого маленькому мені
Тойді так приязно молилось,
Чого так весело було?
Господнє небо, і село,

[2]Тарас Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах /Київ: Видавництво Академії Наук УРСР, 1963/, II, 63.

Ягня, здається, веселилось!
І сонце гріло, не пекло![3]

Подорожуючи із своїм паном до Вільна й Варшави, Шевченко починає усвідомлювати також суспільну й політичну несправедливість серед правлячих кіл сусідніх народів, поляків і росіян, а може й самих засимільованих українців, бачить серед них елементи ненависти до простого люду. Усе це зроджує в душі поета відразу до правлячих кіл, що так ганебно поводилися зі своїми ближніми відмінного суспільного стану і цим самим нехтували основними чеснотами християнства.

Шевченко, у кого зроджується почуття національної гідности, відчуває велику суспільну й національну кривду супроти українського народу. Саме тому починає він шукати позитивної розв'язки цього фундаментального питання - братнього взаємнення серед християнських народів світу.

Будучи в невідрадному стані кріпака, переходить Шевченко в дорослий вік. Період свого перебування в Петербурзі, куди переїхав Енґельгард, проводить у постійних шуканнях. Чутливий і чесний, поет пробує розв'язувати проблеми, що стосуються віри й моралі. З цього приводу переживає він душевну боротьбу з самим собою. Жива, темпераментна, імпульсивна, активно діюча людина, Шевченко шукає розв'язки не в спокійній атмосфері пасивного споглядання, а в реальній боротьбі з оточенням. Ніяк не може пояснити поведінки християн, провідників Христової Церкви, що свідомо не живуть у згоді між собою.

[3]Там же, стор. 38.

Про ці суперечності поета і про його особисті релігійні шукання Л. Білецький пише так:

> ... в тім світоглядовім дуалізмі, що Шевченко виніс із народньої віри дитячих і юнацьких літ, приєднується і щось іще третє, ота боротьба між злом і добром, між неправдою і правдою, і перемога зла над добром і правдою у душі людини й є оте страшне, що так хвилювало тоді Шевченка. А до такого особистого змагання прилучилась у нього боротьба з оточенням своїм і чужим.[4]

Щирі та інтимні шукання виходу з суперечностей скріплюють у поета віру в остаточну перемогу Божої Правди на землі, збуджують у ньому сильні почуття людської гідности та почуття своїх християнських обов'язків перед Богом і своїм народом:

> І на оновленій землі
> Врага не буде, супостата,
> А буде син, і буде мати,
> І будуть люде на землі.[5]

Ці почування переконують його остаточно в тому, що він покликаний Богом. Про те говорить Л. Білецький:

> ... Народній поет є посередник між Богом і народом, є пророк біблійний і Божий післанець, бо правда тільки в Бога, і тільки Він наділяє нею нарід через мистців, своїх післанців. Тому твори Шевченка, - то молитви, що розкривають Божу Правду, молитви і плачі, що йдуть перед Престол Божий за ті кривди, що народові діються.[6]

[4] Білецький, Віруючий Шевченко, стор. 9.

[5] Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах /Київ: Видавництво Академії Наук УРСР, 1963/, II, 400.

[6] Білецький, Віруючий Шевченко, стор. 10-11.

Настроєний у повній готовності служити своєму народові, служити Правді й Богові, Шевченко 1843-47 рр. перебуває в Україні і бачить там з одного боку Божий рай у красі природи, в моральному житті й побожності українського народу, а з другого боку пекло: панщина й московське військо, що знесилювало народ, московська політична неволя. Ця остання, що плюндрувала Україну, дуже гнітила Шевченкову душу. Під впливом тяжких переживань і великих страждань поет з усією силою свого генія виступає на боротьбу проти московської неволі. Починає писати збірку політичних і релігійних творів "Три літа" /1843-45/. Як вислід думок та ідей цього циклу 1846 р. постає національно-революційне товариство - Кирило-Методіївське братство, в якому Шевченко став діяльним духовним провідником та ісповідником ідеї Божого Закону.[7]

Формування християнського світогляду в Шевченка відбувалося на основі сильної віри в Бога і глибокої свідомости.[8] У своїх творах поет часто підкреслює, що немає слова понад Слова Господа, яким є Божий Син, Спаситель Христос - Той, хто за допомогою своєї Євангелії, приніс "любов, правду і добро" на землю.[9]

У світогляді Кобзаря Ісус Христос займає одне з центральних місць. Це наголошує Дмитро Чижевський:

[7]Там же, стор. 14.

[8]Шевченко, <u>Повне зібрання творів у шести томах</u>, I, 324.

[9]Там же, II, 283.

> Постать Христа залишається для нього /Шевченка - І. С./ центральною в історії людства та в житті окремої людини. В творах Шевченка "саме тому Христос займає центральне місце в історії людства, що в Ньому - разом з Божою природою був у якійсь найвищій ідеальній формі вершок природи людської". Поява Христа на землі серед людей в подобі людській визначує тісний зв'язок Бога зо світом через Боговтілення.[10]

Цей процес самовизначення людини з дитинства надає поетові постійного характеру, що виріс з істоти, схильної до правди й добра, що оформився і змужнів як завершення і зміцнення тих сил, що перебувають у шуканні та в усвідомленні добра і правди. Так формувався й характер Шевченка. У його душі з дитинства діяв добрий дух, що шукав правди й добра не лише для себе, але й для свого народу, для всього людства. Пізнавав Правду /Ів. 8:32/ - і вона робила його вільним. Це була ота вища свобода у Христі. Просякнутий нею, поет визрівав у добрі та усвідомлював свою віру. Життя у вірі, в Божому світі знання, ставало просвітленим, єднало правду, добро, знання й поведінку. Заповіт суми цих чеснот - це закон серця Кобзаря, щоб "святую правду возвістить".[11] Цю правду дав людям Христос, і Шевченко її прийняв.

Згідно зі світоглядом поета, серед християн не повинні знаходитися люди, що "правдою торгують".[12] Він сильно

[10]Дмитро Чижевський, "Шевченко й релігія". У кн. Шевченко, Твори /Варшава: Український Науковий Інститут, без дати/, X, 337-38.

[11]Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, II, 122.

[12]Там же, I, 329.

осуджував таких людей, між якими були царі та всяка інша провідна верства, що про людське око кладуть на себе знак хреста, а насправді компромітуються, понижуючи себе духовно й морально задля своїх особистих, не гідних християнина, земних цілей. Такі люди мало розуміють потребу жити згідно з Христовою наукою.

Поет гадає, що кожний християнин повинен вважати своїми братами всіх - так, як це робив сам Христос, маючи за своїх братів навіть і тих, що Його розп'яли. У практичному житті в таких осіб немає справжньої любови та братолюбія: серед них панують злоба й ненависть у різних проявах. Тому Шевченко називає таких християн лише за формою, щиро бажаючи бачити їх такими, як того вимагає Христос:

Умийтеся! образ Божий
Багном не скверніте.[13]

Такі люди, замість поширювати силу національної духовности свого народу в дусі Христової науки, підривають її коріння. У "Неофітах" читаємо:

Ми і не бачим, бо земні
Б'ємо поклони. За хрести
Ховаємось од сатани.
А ми Його благаємо
І просимо стиха
Супостатам християнам
То чуму, то лиха,
То всякого безголов'я,
І все по закону...
А бодай вас!... Та цур же вам,

[13]Шевченко, <u>Повне зібрання творів у шести томах</u>, I, 33I.

Новим фараонам
І кесарям людоїдам![14]

Спостерігаючи навколо себе жахливий стан християнських провідників і порівнюючи їхнє життя з наукою Спасителя, поет із болем у душі стверджує їхнє віроломство. Це невідрадне й жалюгідне явище серед християн його так обурює, що він у "Кавказі" щиро питає самого Христа Спасителя:

За кого ж Ти розіп'явся,
Христе, Сине Божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини... чи може,
Щоб ми з Тебе насміялись?
Воно ж так і сталось.[15]

Це питання стояло і стоїть не лише перед Шевченком, але й перед кожним віруючим християнином. Поет ставить його безпосередньо і Спасителеві, бо сумнівається, чи більшість християн усвідомлює собі потребу Господньої Жертви на Хресті для всього людського роду. Шукаючи відповіді, автор твору хоче знати, чи Христос розпинався за всіх людей, однакових перед Богом та Його справедливістю, чи може лише за сильних цього світу.

Такі й подібні питання та можливі на них відповіді мусів Шевченко глибоко передумувати, порівнювати зі своїм власним світоглядом і серед великих сумнівів доходити до

[14]Тарас Шевченко, Кобзар /Вінніпеґ: Українська Вільна Академія Наук у Канаді, 1952/, ІУ, 109.

[15]Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, І, 327.

сумного, чи не єдиного висновку: чи варто було йти на жертву за тих людей? Саме про таких людей, недостойних називатися християнами, пише він у тому ж "Кавказі":

За кражу, за войну, за кров,
Щоб братню кров пролити, просять
І потім в дар Тобі приносять
З пожару вкрадений покров!![16]

Аналізуючи процес формування Шевченкового світогляду на основі його поетичної творчости, ми можемо ствердити, що це світогляд релігійно-християнський. З почуттям цієї глибокої релігійности вірить він у Божу силу та в перемогу Божої Правди на землі:

Ми віруєм Твоїй силі
І духу живому.
Встане правда! встане воля!
І Тобі Одному
Помоляться всі язики
Вовіки і віки.[17]

Про релігійно-християнський характер поета гарно висловився один із сучасних американських славістів, К. А. Меннінґ:

> Despite all criticisms, the overwhelming impression that the poems, the stories, and the letters of Shevchenko leave upon the careful reader is that he is a man who profoundly appreciates the Crucified and Risen Saviour and who is only too ready to support His teachings and suffer for his fellowmen...

[16]Там же, стор. 327.

[17]Там же, стор. 324.

> His prayers and invocations are no sham, no attempt to curry favor or to escape responsibility. They are a product of a believing mind and a great soul.[18]

Інший шевченкознавець, Митрополит Іларіон, розглядаючи релігійний характер творчости поета, пише так:

> Коли зібрати докупи все, що становить істоту релігійного стилю "Кобзаря", то все це складає біля 15% останнього. Шевченко неповторний в нашій літературі таким широким релігійним виявленням. Час Шевченкового життя 1814-1861 був такий, що велика побожність українського народу ще не розбилася, - вона виразно була видна у всьому житті. Люди були богомільні, побожні, добре знали про Церкву та Господа. Люди жили міцно з Богом і в серці і в устах. Бог був у всьому житті народу. Шевченко повно пішов за своїм народом, і його світогляд широко релігійний.[19]

Приймаючи концепцію Божого піклування над людством у біблійному й романтичному видах, Шевченко показує Бога добрим, милостивим і милосердним:

> Збрешуть люде,
> І візантійський Саваоф
> Одурить. Не одурить Бог,
> Карать і миловать не буде:
> Ми не раби Його - ми люде![20]

[18]Clarence A. Manning, Taras Shevchenko, The Poet of Ukraine, Selected poems /Jersey City, New Jersey: Ukrainian National Association, 1945/, p. 59.

[19]Митрополит Іларіон, Релігійність Тараса Шевченка /Вінніпеґ: Інститут Дослідів Волині, 1964/, стор. 8-9.

[20]Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, II, 398.

У цих словах Шевченка відчувається свобода в тлумаченні про взаємнення між Богом і людьми. Таке ставлення поета до людини й до людської долі у стосунку до Бога й навпаки, Бога до людини, яскраво показує релігійну свідомість поета. Тому він протиставляє Бога візантійському Саваофові. Останнього поет не приймає, бо він символізує лише формальність, зовнішність релігії /з приводу цього див. "Кавказ"/, що затемнює вічно святий і дійсний релігійний зміст.

Християнський світогляд поета спонукує його стати непримиренним ворогом усякої неправди й неволі; тому його увагу приваблюють борці за правду і свободу серед чужих народів. Одну з найкращих своїх поем, "Єретик", присвячує він чеському патріотові, даючи величний образ Івана Гуса як борця за народ і мученика за ідею правдивого християнства.[21]

У поемі "Неофіти", написаній у дорозі з заслання, Шевченко чудово передає дух християнства перших віків, змальовуючи величні постаті римських мучеників за віру. Щодо цієї поеми Л. Білецький вважає,[22] що тут під християнськими мучениками автор твору розуміє сучасних йому борців за свободу в Росії.

Будучи з природи глибоко-релігійною людиною, Шевченко розумів християнство як ідею милосердя й любови, і тому його завжди відштовхували сухі, закостенілі канони католицтва і

[21]Там же, I, 260-6I.

[22]Шевченко, Кобзар, IУ, I38.

поверхово виконувані канони московського православія, що стояло на службі царського режиму і свідомо принижувало живе релігійне почуття народу.

Шлях формування християнського світогляду і пізнавання християнської правди, що звільнила поета у вищому сенсі з кайданів неволі й наблизила до повної свободи, не був для нього легкий. Свою релігійну субстанцію автор "Неофітів" поєднує з політичним радикалізмом у боротьбі за волю взагалі, переживаючи свою послідовну релігійність, яку успадкував від свого народу, як згадано, дуже релігійного, та зі Святого Письма. Не міг він примиритися з офіційною московською Церквою. Жива народна віра в українському селі навчила його відрізняти щиру віру народу, правдиві християнські піснопіння Служби Божої на селі, від фальшивого, показного й декоративного видовища в Москві й Петербурзі, відірваного від народу та євангельської правди перших християн.[23]

Цілком інакше ставлення Шевченка до Церкви в Україні як інституції, що за життя поета правно була частиною московської православної Церкви, а фактично, в менших містах і по селах, усе населення мало справу з місцевими священиками, а ті, знову ж таки, і своїм поступуванням, і своїми обрядами, відрізнялися від московських. Тому поет не раз у своїх творах підкреслює, з явним признанням, значний вплив релігії на людське сумління. Можемо тут згадати хоч би про той злам у

[23]Білецький, Віруючий Шевченко, стор. 19.

свідомості розбійника й душогуба /"Варнак"/, що настав під впливом релігії. Власне кажучи, "образ нашого святого Києва" та "сіяючих дивом храмів Божих, що ніби з самим Богом розмовляють", як і голос церковних дзвонів, народжують захоплений вигук: "О Боже, мій милий! Який дивний Ти." Потім грішник очищує душу слізьми і каяттям - це врятовує його від самогубства. "До полудня плакав" варнак, думаючи про Бога, тоді йому "так любо стало і малого знаку тії нудьги не осталось". Він переродився:

> Святий Київ наш великий.
> Святим дивом сяють
> Храми Божі, ніби з самим
> Богом розмовляють.
> Дивлюся я, а сам млію.
> Тихо задзвонили
> У Києві, мов на небі...
> О Боже мій милий!
> Який дивний Ти. Я плакав,
> До полудня плакав.
> Та так мені любо стало:
> І малого знаку
> Нудьги тії не осталось,
> Мов переродився...
> Подивився кругом себе
> І, перехрестившись,
> Пішов собі тихо в Київ
> Святим помолитись...[24]

Закріпивши свій християнський світогляд на тлі духовности рідного народу, Шевченко просякає ним усю свою поетичну творчість. Варто наголосити, що шукає він у християнській релігії не формальних моментів, не мертвої обрядовости, а намагається збагнути те, що було в ній найбільш істотне.

[24]Шевченко, <u>Кобзар</u>, II, 84.

## РОЗДІЛ II

## ХРИСТИЯНСЬКІ ЧЕСНОТИ ТА ЗНАЧЕННЯ МОЛИТВИ У ТВОРАХ ПОЕТА

Як зазначено в попередньому розділі, світогляд Шевченка має християнський характер, оснований на християнських чеснотах, у центрі яких є віра в єдиного Бога. Шевченків Бог - це вічне Буття з атрибутами Всемогутнього Творця та Управителя, Справедливого Судді і Джерела Правди. Визнання цих атрибутів ставить поета в стан синівства, виявленого любов'ю до Бога, пройнятого вірою в Його справедливість і сповненого надією на його поміч.

Поетова релігійність, основана на першій християнській чесноті, Вірі, добре висловлена в повісті "Близнята", саме там, де старий сотник Ничипір Федорович Сокира наділений такими якостями:

> З усіх його гарних прикмет найкраща була та, що був він надзвичайно релігійний. Більш за все любив він читати Новий Заповіт. Він усім серцем своїм і всіма помислами своїми розумів і глибоко відчував священні істини євангельські. Щонеділі й щосвята їздив він із жінкою на Службу Божу до соборної церкви Благовіщення.[1]

У повісті "Варнак" поет стверджує, що для кожної людини релігія - це святість, особливо для грішних людей. Людям конче потрібна релігійна свідомість і життя в Святих Тайнах.

[1]Тарас Шевченко, <u>Повне видання творів Тараса Шевченка</u> /Чікаґо: Видавництво Миколи Денисюка, 1960/, УІІІ, 27. /Цитуємо в перекладі В. Прокоповича/.

В уста героя згаданої повісти Шевченко вкладає такі слова:

> Після сповіді й прийняття Святих Тайн я відчував, що мені краще стає. Свята, велика річ - релігія для людини, особливо для такого грішника, як я.[2]

У своїх ревних молитвах поет завжди звертається до Бога з великою надією на Його опіку. Живучи серед людей злобних і лукавих, він щиро молиться і просить Бога, щоб допоміг поборювати всяку неправду й несправедливість:

> Боже, спаси, суди мене
> Ти по своїй волі.
> Молюсь, Господи, внуши їм
> Уст моїх глаголи,
> Бо на душу мою встали
> Сильнії чужії,
> Не зрять Бога над собою,
> Не знають, що діють.
> А Бог мені помагає,
> Мене заступає
> І їм правдою своєю
> Вертає їх злая.
> Помолюся Господеві
> Серцем одиноким
> І на злих моїх погляну
> Незлим моїм оком.[3]

Інша християнська чеснота, що займає основне місце у творчості поета, є Любов. До неї можна підходити по-різному, бо вона має різні відтіні, що розливаються двома головними джерелами: любов індивідуальна, що випливає з самої людської

[2]Там же, УІ, 265.

[3]Тарас Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах /Київ: Видавництво Академії Наук УРСР, 1964/, І, 342.

природи, якою людину обдарував Господь-Творець ще в раю; і друга - любов суспільна. Ця чеснота має найвище своє завершення в навчанні Ісуса Христа, що так ясно і з такою Божою досконалістю викладена євангелистом Іваном:

> Нову заповідь Я вам даю: Любіть один одного! Як Я вас полюбив, так любіть один одного й ви! Бо по тому пізнають усі, що ви учні Мої, як будете мати любов між собою. /Ів. 13:34-35/.[4]

Саме ця любов займає перше місце в християнських роздумах Шевченка, вона ніколи не втрачає для нього вартости, бо при кожній нагоді знову повертається він до цього важливого питання. Любов суспільна стоїть вище від любови індивідуальної. Коли остання окреслюється в поета святою, то любов суспільна, названа "братолюбієм", виходить ще святішою.

Автор "Кобзаря" був не лише волаючим голосом у пустелі серед мертвих душ московського царства, але також серед духовної й моральної темряви усіх часів, не виключаючи нашої сучасности. Його миролюбні кличі найбільш розуміли поневолені брати, але вони так само були безсильні, як безсильним був і найбільший проповідник "єдиномислія й братолюбія".[5] Протягом усього свого життя Шевченко проповідував братню любов серед своїх і серед ворогів; він завжди прагнув запалити цю святу іскру в людських душах.

Але не завжди це йому щастило. Його ніжна і повна християнської любови душа часто переживала хвилини розпачу. Та

[4]Наводимо за прийнятим цитуванням із Євангелії.

[5]Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, II, 384.

незабаром приходило опам'ятання, і тоді поет ще з більшою силою й завзяттям поширював[6] серед людей віру в Бога, надію на Спасителя, любов до Творця і свого ближнього. Цими християнськими чеснотами поет жив і постійно проповідував їх між людьми доброї волі.

В заміну за любов-братолюбність, за щастя ближнього, Шевченко готов був примиритися з усіма, простити своїм найлютішим ворогам, усім тим, що жили в ненависті, знущались над убогим людом і насміхалися з тих чеснот, які він поширював, передусім серед убогих людей. Тому поет залишає панів-гнобителів і йде між простих людей, як це робив Христос, проповідуючи свої думки серед бідних та упосліджених, беручи за своїх помічників учнів з-поміж рибалок. Поет іде між вишневі садочки, під низенькі кріпацькі стріхи, заохочуючи сам себе:

Ходімо в селища, там люде,
А там, де люде, добре буде,
Там будем жить, людей любить.
Святого Господа хвалить.[7]

Шевченко по-лицарському плямував усяке зло, ставив його на показ людям. Свідомий був також і того, що деякі люди будуть його ненавидіти. Але він глибоко вірив, що зерно проповідуваної ним Божої Правди впаде на родючий ґрунт людської душі, вірив, що бодай хтось зверне із шляху фарисейської

[6]Там же, I, 343-44.

[7]Там же, II, 96.

облуди й піде шляхом чеснот, шляхом правди й любови. Поет змагався за право та обов'язок кожного гнобленого боротися проти несправедливости й насильства, уважаючи, що людина великої любови не заплющує очі на той факт, що на землі існує боротьба за людську гідність та що ця боротьба увінчаеться лише тоді успіхом, коли людина послідовно бореться. Любов до "убогих... малих отих рабов"[8] - це любов, якою виповнене життя Шевченка і шевченківської людини взагалі. Це спонтанний порив до самопожертви, це невимушена готовість ділитися всім своїм з тими, хто потребує. Для сучасної людини, що втратила почуття зв'язку з метафізичною глибиною буття, може бути незрозумілою великодушність шевченківської людини, її байдужність до власного матеріяльного добробуту. Поет присвячує багато зусилля спілкуванню з приниженою людиною, прагне допомогти тій людині випростатись і відчути в собі людську гідність. Спілкування поета з убогим - це спосіб знайти в ньому брата.

Стан поетової душі був, мабуть, справді страшним, коли доводилось йому переживати такий великий занепад людської духовности й моральности навколо нього. Тому й не дивно, що він, глибоко відчуваючи людську трагедію, дуже часто почував себе розбитим і безсильним. У таких критичних хвилинах свого життя він звертався до Бога:

[8]Там же, стор. 321.

O Боже мій милий!
Тяжко жить на світі, а хочеться жить:
Хочеться дивитись, як сонечко сяє,
Хочеться послухать, як море заграє,
Як пташка щебече, байрак гомонить...[9]

Велику трагедію Шевченкової душі не легко й досі зрозуміти, незважаючи на різні дослідження і статті, якими послуговуємось. Ми часто називаємо себе духовними дітьми поета. Це доводить нас до фальшивих висновків і невірної інтерпретації християнської думки Кобзаря. Лише на тлі справжнього, глибокого розуміння Науки Христа та Його Церкви, на тлі неправди і злоби Шевченкового часу, ми можемо зрозуміти поетові страждання, його великі чеснотні терпіння, яких мало хто зазнав у людській історії. Коли докладніше приглянемось до мученичого життя Шевченка, то побачимо, що кожного разу, протестуючи проти сваволі гнобителів і тиранів, боровся він і страждав під постійними крилами християнської Надії - притаманної тільки великим лицарям. Надія давала поетові силу титана, вона вливала в його героїчну душу думку про перемогу, він шанував її і плекав у своєму серці, часто повторюючи, напр., у "Варнакові":

... Сивий брате!
Поки живе надія в хаті,
Нехай живе, не виганяй.[10]

Але в хвилини розпачу Кобзар втрачає надію, коли пише:

[9]Там же, I, 80-81.

[10]Там же, II, 80.

Минули літа молодії,
Холодним вітром од надії
Уже повіяло. Зима!
Сиди один в холодній хаті,
Нема з ким тихо розмовляти,
Ані порадитись. Нема
Анікогісінько нема!
Сиди ж один, поки надія
Одурить дурня, осміє...
Морозом очі окує,
А думи гордії розвіє,
Як ту сніжину по степу!
Сиди ж один собі в кутку.
Не жди весни - святої долі!
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить!
І думу вольную на волю
Не прийде випустить... Сиди
І нічогісінько не жди!..[11]

У "Сні" /"У всякого своя доля"/ Шевченко сполучує своє особисте горе зі стражданнями свого народу, в наслідок чого зроджується в нього сильний гнів на велику кривду, заподіяну невинним людям. Це гнів на те, що потоптана найвища Правда, бо в жертву сваволі принесена доля всього народу, честь і краса його духовости. З таким станом поет не може примиритися: Він готовий сперечатися навіть із самим Богом. У великому відчаї від кривди й поневолення, у гніві не тільки на гнобителів свого народу, але й гнобителів у цілому світі, Шевченко запитує:

Чи Бог бачить із-за хмари
Наші сльози, горе?
Може й бачить, та помага...
Душе моя убогая!
Лишенько з тобою.
Уп'ємося отрутою,

[11]Там же, II, 407.

В кризі ляжем спати,
Пошлем думу аж до Бога,
Його розпитати,
Чи довго ще на сім світі
Катам панувати??[12]

Та незабаром приходить опам'ятання і поет із великою надією, у вірші "Стоїть в селі Суботові", де згадується про "церков Богданову", яка символізувала "домовину України", вибухає:

Не смійтеся, чужі люде!
Церков-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!..[13]

Насвітлені вище чесноти - Віра, Любов і Надія - це етичні риси християнського навчання, поширені серед українського народу. Змінити ці чеснотні риси духовости, заступити їх чимнебудь іншим, як показало саме практичне життя з його терпіннями, - не можна, бо вони здавна стали частиною української душі і ввійшли - як складова частина в душу поета.

Свою глибоку віру в перемогу Божої Правди і Справедливости Кобзар засвідчує особистим чеснотливим життям, надіючись на перемогу правдивої релігійности між людьми, на перемогу етичних засад над почуваннями-інстинктами. Він вірить,

[12]Там же, I, 240.

[13]Там же, стор. 307.

що лише релігійність дає людському життю й людським учинкам відповідну форму і глибокий зміст.

Безприкладний зразок любови і прощення дає Шевченко у творі "Меж скалами, неначе злодій". У персонажі простого сіроми, що виріс у наймах, одружився з наймичкою і думає жити, славити Бога й людей любити. Але лихо чатувало. Невірна дружина зрадила його і, за допомогою пана, віддала чоловіка в москалі. Куплене щастя малою ціною тривало коротко: невірниця пішла носити панам воду. Відбувши тяжку й довгу солдатську службу, нещасний повернувся в рідне село, розпитав людей про невірну дружину, віднайшов її, і

Підняв руки калічені
До святого Бога,
Заридав, як та дитина...
І простив небогу![14]

Шевченко свято переконаний, що коли люди прощають своїм ворогам, то таким і сам Бог прощає, не роблять їх відповідальними за їхні гріхи. В концепції християнського вчення, поет вірить, що Боже прощення залежить від прощення людського. Це стверджується в молитві "Отче наш": "І прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим..." /Мт. 6:12/.

Шевченко ніколи не мав злоби, не любив людей злісних і всією своєю душею ненавидів рабство, зокрема рабство духовне. Але коли навіть гнівається він, то його гнів

[14]Там же, II, 129.

пророчий. Крім різних людських почувань, його душа й серце палають великою християнською любов'ю, якої він постійно просить у Бога, напр., у "Молитві":

Мені ж, мій Боже, на землі
Подай любов, сердечний рай!
І більш нічого не давай![15]

Поет довго намагався направити духовно викривлений і спотворений моральний стан царів, панів, підпанків і шинкарів, скеровуючи їх на шлях правди й справедливости. Він робить спроби відкрити їм очі, дістатися до їхнього сумління. Коли ж переконується, що їхні душі вже так закам'яніли, що в них не можна дошукатись найменшого сліду чеснотного християнського життя, тоді картає їх за те, що знаходяться вони під впливом злого духа. Будучи в такому непримиренному ставленні до дій поганих людей, Шевченко виявляє глибоку тривогу за їхній душевний стан та злочинне життя, бо

І звір того не зробить дикий,
    Що ви, б'ючи поклони,
З братами дієте... Закони
Катами писані за вас,
То вам байдуже...[16]

Шевченко не затаював ні насильства, ні злочинів, що були на сумлінні людей, якщо взагалі можна говорити про їхнє сумління: він часто говорив натяками, не називаючи прізвищ, але всі знали, про кого йде мова.

[15]Там же, стор. 383.

[16]Там же, стор. 113.

Згадуючи про гнів у творчості поета, треба підкреслити, що він скерований проти зла, кривди й несправедливости. Поетів гнів подібний до того Божого гніву, що нищив Содому й Гомору - міста, де жили в розпусті й беззаконні.

За особисте щастя поет не боровся. Він завжди був свідомий своєї жертви для загального добра. Перед його очима сумною картиною стояв не лише його рідний поневолений народ, але й усі поневолені народи світу.

Аналізуючи творчість Шевченка, дослідник не може не звернути уваги на те, що поет часто молився Богові;[17] він глибоко вірив і був переконаний, що молитися - це значить відриватися від гріховного світу й переноситись духом на небо, наближатись до Бога. Якщо ми доводимо на підставі його творчости, що поет був віруючий і чеснотливий християнин, то припускаємо, що він молився, бо молитва - це розмова людини з Богом. Зрештою, багато його творів - щира молитва до Бога. Може ця молитва відмінна від нашої, може вона не вкладається в наше поняття, але це ще не значить, що поетові молитовні вірші не є молитвою, про потребу якої ми маємо не одне місце в Кобзаревій творчості. У вірші "Чи ми ще зійдемося знову?" поет закликає:

Смирітеся, молітесь Богу
І згадуйте один другого.
Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,

[17]Там же, I, 34I.

В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.[18]

Поет закликає в цьому творі молитися, не лише особисто "згадуючи один другого", але також загальною спільною молитвою - за Україну та ввесь поневолений народ. Люди повинні це робити в почутті смиренности - іншої чесноти, без якої щира молитва неможлива. Не раз поет про це нам нагадує, не раз каже про ту тиху розмову з Богом, що приносить людині повне задоволення, блаженство душі. Коли ця молитва спільна, тоді ошляхетнює вона все християнське суспільство, ввесь народ.

Згідно з думкою поета, молитва гоїть психічні рани. Вона підносить настрій. Тяжкі удари життя переходять лагідніше тоді, коли людина молиться, коли в молитві шукає не лише потіхи, але й підпори з боку Бога.[19]

Шевченко молився не лише за себе, а й за своїх земляків, за Україну, за все людство, за опам'ятання ворогів. Особливо вирізняється ось ця молитва, яку вкладає він в уста благочинного в поемі "Гайдамаки":

Не плачте, братія: за нас
І душі праведних і сила
Архістратига Михаїла.
Не за горами кари час.
Молітесь, братія![20]

[18]Там же, II, I8.

[19]Там же, стор. 280.

[20]Там же, I, I04.

Сидячи 1847 р. у в'язниці, Шевченко згадував своє минуле, згадував рідне село й батьків, що були вже в домовині. Великим болем пеклося його серце, що не було кому його згадати. Коли, однак, через заґратоване вікно побачив він матір Костомарова, що була тоді в дуже пригніченому стані, тоді йому стало жаль тієї матері-страдниці. Поет навіть дякує Богові за те, що нема кому його згадати, нема кому його відвідати:

Молюся! Господи, молюсь!
Хвалить Тебе не перестану!
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани![21]

Шевченко дуже оригінальний у своїх звертаннях до Бога. Ми звикли вже до традиційних молитов, до усталеної християнської практики що, може, не завжди задовольняла б великого духа поета. Кобзар вірить, що молитва потрібна людині за її земного життя, потрібна вона християнській душі після смерти тіла. І тому звертається він до нас із проханням, щоб ми пом'янули його незлим, тихим словом, щоб помолилися за прощення його гріхів. Про це маємо згадку в поемі "Тризна":

Не пропою вам песни новой
О славе родины моей.
Сложите вы псалом суровый
Про сонм народных палачей;
И вольным гимном помяните
Предтечу, друга своего.

[21]Там же, II, 14.

И за грехи... грехи его
Усердно Богу помолитесь...[22]

Відбуваючи незаслужену кару по тюрмах, казармах і військових фортецях, що насправді було деспотичним знущанням над людиною, Шевченко отримував від своїх приятелів різноманітну матеріяльну допомогу й моральну підтримку. Не завжди довідувався він, хто поспішав йому з братньою допомогою. Але майже кожного разу, коли згадує він своїх добродіїв, то згадує їх щирою молитвою, про що маємо записи в його "Щоденнику" та в листуванні. Молитвою віддячується він своєму старому другові Щепкінові за те, що той відвідав його в Нижньому Новгороді підчас Різдва Христового:

> ... І чим я заплачу тобі, мій старий, мій єдиний друже? Чим я заплачу тобі за це щастя? за ті радісні, солодкі сльози? Люблю? та я ж давно тебе люблю!.. Та й хто, знаючи тебе, не любить? Чим же?... Крім молитви за тебе, найщирішої молитви, - я нічого не маю.[23]

Це не лише чудове підкреслення ще однієї чесноти, фізичної убогости в'язня, а й рівночасно величезного багатства християнського духа - віддячуватися жертводавцеві й другові молитвою за добродійство. Такий самий спосіб подяки доручає нам Христос і Його Церква.

Шевченко віддається Божій волі, ніколи не виступає проти Бога, дякуючи йому молитвою, прохаючи й нас

[22]Там же, I, 216.

[23]Шевченко, <u>Повне видання творів Тараса Шевченка</u>, IX, 186.

наслідувати його в цьому, і звертається до нас із проханням, навіть наказом:

> Молітесь Богові одному,
> Молітесь правді на землі,
> А більше на землі нікому
> Не поклонітесь...[24]

Потребу молитися відчував Кобзар усім своїм єством. Він так далеко йде за наукою Христа, так сильно вірить у могутність молитви, що словами християнського мученика Алкида в "Неофітах" наказує молитися навіть за своїх ворогів і катів:

> - Молітесь, братія! Молітесь
> За ката лютого. Його
> В своїх молитвах пом'яніте.
> Перед гординею його,
> Брати мої, не поклонітесь.[25]

Шевченко вірить, що молитва допомагає у творенні духовних цінностей. І поет щиро молиться за себе, щоб Бог послав йому любов, рай сердечний і правду на землі - ці найосновніші властивості моральної душі людини, що бореться за добро й щастя всього людства, зокрема свого народу.

Тому в усіх молитовних звертаннях поета до Бога треба вирізняти правдиву молитву за особисту любов, за любов до правди й за чистоту серця від усяких моральних хиб. Шевченко молиться також за тих, що використовують молитву, що

[24]Шевченко, <u>Повне зібрання творів у шести томах</u>, II, 287.

[25]Там же, стор. 290.

прагнуть багатства, влади й посад, дбаючи лише про свої власні інтереси. Про цих останніх Кобзар висловлюється з обуренням і згадує про занадто велику до них Божу терпеливість.[26]

Підсумовуючи сказане в цьому розділі, ми повинні ствердити, що Шевченкове життя базується передусім на Христовій Євангелії та на християнсиких чеснотах - Вірі, Надії, Любові, Смиренності, Правді й Волі, на святій і справедливій боротьбі народу за свої людські й національні права.

Любов, Прощення, Милосердя до ближнього, навіть для ворога - це чи не найшляхетніша риса поета. Його слово, страждання й поневіряння за свій народ є доказом його любови, відданости й посвяти служити своєму обездоленому народові до кінця життя. Поза засягом його слова та його зразкового чеснотливого життя залишились нерозкаяні грішники, яких він назвав "не людьми, а зміями". Але навіть їх він ніколи не проклинає, лиш просить для них Божого милосердя,[27] бо вірить, що й до їхньої душі з часом увійде промінь християнської любови - тоді холодна крига довкола їхніх почувань розтопиться.
Так і Христос прощав своїм катам, бо Він вірив у їхню поправу, надіявся на перемогу правдивої релігійности між людьми, на перемогу християнських чеснот над звірськими інстинктами, на те, що релігійність і чеснотливість дадуть людському життю і людським вчинкам глибшу духовну форму.

[26]Там же, I, 330.

[27]Там же, стор. 342.

# РОЗДІЛ III

## БОГОМАТІР В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОЕТА

Катастрофа, що сталася з Шевченком 1847 р., коли він опинився на засланні, змусила його заглибитись у свої почування та усвідомити свою долю. Дуже часто звертається він до Бога, до Євангелії, безнастанно перечитуючи цю святу книгу, порівнюючи з наукою Божого Закону своє життя в релігійному аспекті.[1]

Переживаючи свою особисту трагедію, Шевченко порівнював її з катастрофою України. Москва, запроторивши поета на заслання, далі поневолювала український народ.

Національне нещастя, як і Шевченкове особисте, здавалось, могло відвернути лише якесь чудо. Опинившись в Орській фортеці, поет відразу починає шукати ознак такого чуда в легенді про образ Св. Покрови, де Мати Божа оплакувала руїну Січі, яку цар Петро наказав знищити після перемоги під Полтавою 1709 р. Гетьманові Мазепі та шведам допомагали в цій битві запорожці під проводом кошового Костя Гордієнка. Після програної битви, рятуючись, запорожці перейшли під протекторат кримського хана і там, у татарській добровільній неволі, щоб лише не бути під Москвою, перебували аж до 1734 р. В цю подію Шевченко вводить легенду, що оповідає про те, як запорожці забрали з собою із Запорозької

[1]Тарас Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах /Київ: Видавництво Академії Наук УРСР, 1964/, УІ, 61.

Січі чудотворний образ Божої Матері.

Повернувшись в Україну, поставили той образ у церкві в селі Іржавці на Полтавщині. Кажуть, що образ виділяв сльози. На основі цього переказу створив Шевченко поему "Іржавець", у якій народ вірить, що сльози на іконі - це плач Божої Матері, що оплакувала неволю України.[2]

1850 р. в листі до княжни Варвари Рєпніної ділиться Кобзар думкою про те, що він хоче на основі життя Божої Матері змалювати почуття матері взагалі. Але несприятливі умови на засланні не дозволили йому заглибитись у цю проблему.[3]

Щойно тоді, коли Шевченко був звільнений із солдатської неволі, перебуваючи в Нижньому Новгороді, вдруге починає він обдумувати цю тему. Першою спробою були "Неофіти" /1857/. Хоч у поемі змальовано почуття звичайної матері і не виконано того завдання, про яке йшла мова у листі до княжни Рєпніної, поет відводить багато місця постаті Божої Матері, створюючи чудовий псалом Пресвятій Богородиці:

Благословенная в женах,
Святая праведная Мати
Святого Сина на землі.
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марне тратить.
Скорбящих радосте! пошли,
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки, море

[2]Там же, II, 46-48.

[3]Там же, УІ, 61.

Сльози кровавої лила
Так, як і Ти. І прийняла
В живую душу світ незримий
Твоєго розп'ятого Сина!...
Ти матер Бога на землі!
Ти сльози Матері до краю,
До каплі вилила! Ридаю,
Молю, ридаючи, пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило.
І на Украйні понеслось.
І на Україні святилось
Те слово, Божеє кадило,
Кадило істини. Амінь.[4]

У цьому псалмі поет підкреслює, що Божа Мати має силу ушляхетнити людям серце і дати силу, щоб слово пойнялось вогнем найчистішої правди.

В поемі "Марія" змальовано вияв особливостей серця Марії, майбутньої матері. Насвітлено загальний розвиток подій і визначено трагедію серця матері такими словами:

О світе наш незаходимий!
О Ти! Пречистая в женах!
Благоуханний сельний крине!
В яких гаях? В яких ярах,
В яких незнаємих вертепах
Ти заховаєшся од спеки
Огнепалимої тії,
Що серце без огню розтопить
І без води прорве, потопить
Святії думоньки Твої?
Де Ти сховаєшся? Нігде!
Огонь заклюнувся вже, годі!
Уже розжеврівся. І шкода,
Даремне сила пропаде.
До крові дійде, до кості
Огонь той лютий, негасимий
І, недобитая, за сином

[4]Там же, II, 281.

Повинна будеш перейти
Огонь пекельний![5]

В цьому місці поеми Шевченко сполучує в одно божественну сферу духовости Марії та тілесну людську стихію природности. Сполука в людині згаданих двох первнів зберігається в її серці. У проблемі серця матері виходить поет із біблійної науки про серце, як осередку, що концентрує життя людини. Про це ми знаходимо у Св. Письмі, у першому Соборному Посланні апостола Петра:

> ... але потайний чоловік серця у нетлінні лагідного й мовчазного духа, що дорогоцінне перед Богом. Бо так само колись прикрашали себе й святі ті жінки, що клали надію на Бога й корились своїм чоловікам. /I Петр. 3:4-5/.

Не зовнішній вигляд жінки є красою, а глибинна таємність жіночого серця. За словами ап. Петра, вона ховає "в нетлінні лагідного й мовчазного духа" все те, що "дорогоцінне перед Богом". Ці слова апостола проливають світло в душу Шевченкового єства, на розуміння його інтерпретації серця.

Поет згадує Божу Матір і в вірші "Во Іудеї, во дні они..." /1859/. На тлі Євангелії розповідає він про п'яного Ірода-царя, про народження Ісуса Христа і про винищення дітей-немовлят у Вифлеємі. Вірш закінчується молитовним проханням до Ісуса Христа, щоб Він спас людей від п'яного владики-царя, як Божа Мати спасла Сина свого від ще страшнішого нещастя. Після цього Кобзар переходить до

[5]Там же, стор. 356-57.

сучасности:

Та де ж нам тую матір взяти?
Ми серцем голі догола!
Раби з кокардою на лобі!
Лакеї в золотій оздобі...
Онуча, сміття з помела
Єго величества. Та й годі.[6]

Так, на тлі євангельської історії про народження Спасителя, протиставлюючи Спасителя-немовля жорстокому Іродові з його лікторами й поштарями, змальовано жорстоку сваволю московських царів і царських прислужників - "рабів з кокардами на лобі", яких поет особливо ненавидів. Тут же про народження Спасителя згадано так:

... не в самім Назареті,
а у якомусь у вертепі
Марія Сина привела,
І в Віфлеєм з малим пішла...[7]

Під впливом народніх легенд та апокрифів поет змінив місце народження Ісуса Христа, але надав цій великій події, що сталася в дорозі, природної простоти. Далі, в тому самому вірші, він молитовно звертається до щойно народженого Спасителя:

Спаси Ти нас,
Младенче праведний, великий,
Од п'яного царя-владики!
Од гіршого ж Тебе спасла
Твоя преправедная Мати.[8]

[6]Там же, II, 352.

[7]Там же, стор. 350.

[8]Там же, стор. 352.

Тема дівчини-матері була однією з численних різновидів у творчості поета: починаючи від "Катерини", через "Наймичку" і "Слепую", доходить він до вершин у "Марії", аналізуючи почуття матері взагалі, а тим самим і Матері Ісуса Христа. Л. Білецький про це пише:

> Оцей цілий комплекс індивідуального духа матері концентрує Шевченко не тільки в природнім виявї її /Діви-матері/ психофізичного організму, - але в тих /і це може найважніше/ духових цінностях, якими пронизуються тіло й душа і які просвічують у них, як найголовніше завдання устремлінь пониженої діви-матері... Крім фізичного й психічного в душі матері, є ще третє потойбічне царство цінностей, як моральні чесноти і релігійне переживання, що відбуваються у сфері серця матері. Цілий комплекс переживань її охоплюється її серцем.[9]

Зацитовані слова про цінноші характеру дівчини-матері представлені Шевченком у синтезі: перед нами появляється людина-християнин /"Неофіти"/, у месіяністичному покликанні якої - прокладати нові шляхи нової християнської віри або символічно бути носієм нової ідеї у відродженні української нації. І мати, що перестраждала муки і смерть сина, відродившись наново у новій вірі сина, понесла нове слово, нову ідею сина в народні маси, щоб їх відродити.

Змальований поетом, духово-творчий зв'язок матері й сина в їхньому найвищому покликанні проголошувати правду життя і свободу завершує концепцію народного відродження, про що Шевченко згадує в творі "І Архімед і Галілей" /1860/:

9Тарас Шевченко, Кобзар /Вінніпеґ: Українська Вільна Академія Наук у Канаді, 1964/, ІУ, 372.

... люде виростуть. Умруть
Ще незачатиє царята...
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі.[10]

Підсумовуючи аналізу концепції відношення матері до сина і навпаки, Л. Білецький пише:

> Оце вирізнення з маси людей сина і його матір як якусь ідею, на якийсь верховний принцип "на оновленій землі", дає мені право думати, що таким духовним принципом, царем неба і землі, як учили кирило-методіївські братчики і їх "Книги битія...", "Всевишнім царем волі", як учив Шевченко /поема "Сон" 1844 р./, є Ісус Христос, а Його мати - Діва Марія Богородиця й інші, яких він змалював, довершивши свій творчий процес про діву-матір і її сина в поемі "Марія".[11]

Коли поему "Неофіти", у якій так само змальовано трагедію "серця матері", творив поет усього чотири дні, то "Марію" компонував аж 19 днів. Це, можна думати, свідчить про те, що проблема, яку він поставив у цій поемі, була далеко глибшою і безперечно труднішою до виконання, ніж це було в "Неофітах".

У чому ж полягала трудність? Насамперед у дуже делікатний і суто релігійній темі, яку взяв поет опрацювати, у виведенні постаті Божої Матері. Релігійна атмосфера глибокого шанування Матері Христа спричинює певну трудність:

[10]Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, ІІ, 400.

[11]Шевченко, Кобзар, ІУ, 373.

треба писати так, щоб героїню поеми, освячену Церквою й народом в Україні, не знизити з тієї висоти, куди Божа Матір уже поставлена.

Шевченко був свідомий того, яку велику ролю відіграв авторитет Пречистої Діви Марії, як Матері Сина Божого, в проповідуванні православної Віри та в організації Церкви в Україні за князівської доби, коли християнство всюди поширювалось. Божа Мати поруч Ісуса Христа була в центрі шанування всього православного світу.

Тому поет, подібно до того, як у "Неофітах", розпочинає твір зверненням до Матері Божої молитвою, яка й досі вважається за одну з найкращих, що їх знає християнський світ:

Все уповáніє моє
На Тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє Твоє,
Все уповáніє моє
На Тебе, Мати, возлагаю.
Святая сило всіх святих.
Пренепорочная, благая!
Молюся, плачу і ридаю:
Воззри, Пречистая, на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм силу
Твойого мученика Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю.
Достойнопітая! благаю!
Царице неба і землі!
Вонми їх стону і пошли
Благий конець, о всеблагая!
А я, незлобний, воспою,
Як процвітуть убогі села,
Псалмом і тихим і веселим
Святую доленьку Твою.[12]

[12] Шевченко, <u>Повне зібрання творів у шести томах</u>, II, 353.

Про велику пошану Божої Матері серед українського народу впродовж сторіч, зокрема з народно-традиційного погляду, пише Л. Білецький:

> ... український літопис і воєнні повісті того ж часу оповідають, що вся воєнна оборона від ворогів-напасників її проходила під покровом захисту Божої Матері. Нарешті, Божа Мати, була Патронкою в образі Св. Покрови Запорозької Січі й українського козацтва взагалі. Оці всі знаменні факти віри православної, сполучені з постаттю Божої Матері, відомі Шевченкові, наповнювали серце поета глибокою пошаною.
>
> Не менше шанувала Божу Матір й українська народня традиція: апокрифічні Євангелії й інші апокрифи, як "Ходіння Божої Матері по муках", легенди народні, канти і псальми та християнські народні колядки й народня віра в цілому була просякнута побожною пошаною до Божої Матері.[13]

Глибоко-містичний і надприродній акт очоловічення Сина Божого на землі в ім'я спасіння людства через народження Його від Діви, обраної Богом, проходить в акті Христового народження, в його науці, чудах, смерті, воскресенні й вознесенні на небо.

Вчитуючись у зміст канонічної Євангелії про народження Спасителя Христа від Діви Марії /Лк. I:26-38/, поет бажає відтворити почування діви-матері, що було ембріональним мотивом творчого стану його душі, який у шуканні мистецького унаявлення себе, втілився в поетичний опис події відносно Зачаття Пречистою Дівою Марією. Але Шевченко потрактував усі ці події Втілення Сина Божого, як такі, що відбувались в умовах людського життя й побуту, оминувши навіть об'яви

[13]Шевченко, Кобзар, IУ, 27I.

Божої волі й надавши їм природного вияву.

Та цей факт не заперечує поетової віри в Непорочне Зачаття Спасителя світу. У своєму Букварі, що його він складав майже в той самий час /1860/, коли компонував поему "Марія", читаємо:

> Ісус Христос, Син Божий, Святим Духом воплощений од Пречистої і Пренепорочної Діви Марії, навчав людей беззаконних слова правди і любови, єдиному святому закону.[14]

Наведені слова з Букваря і заспів до поеми "Марія" вказують, що Шевченко вірив у Боже материнство Пречистої Діви Марії. Він вірив, що Її заступництво в Бога може допомогти українському народові визволитися з темряви неволі.

Згідно з твердженням філософа Памфила Юркевича, серце людини підноситься у вірі й молитві до такої Істоти, яка може вислухати її ридання й полегшити її страждання.

Такою Істотою для Шевченка є Господь Бог. Але Кобзар свідомий своєї людської слабосилости, свідомий того, що грішній людині тяжко дійти безпосередньо до Божої справедливости, і тому вибирає він шлях посередній - через Пречисту Діву Марію і святих угодників Божих. Напр., прощаючись зі своїм добродієм Сошенком, поет записує в своєму "Артисті":

> Поручивши його опіці Матері Пречистої, розлучився я з ним і розлучився навіки![15]

[14]Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, УІ, 372.

[15]Там же, ІУ, 174.

Мати-страдниця у творі "Слепая", долю якої занапастив лукавий пан, хоче зберегти перед неславою бодай свою дитину. Її посилає поет до Матері Божої, прохаючи в Неї допомоги перед напастями пана та жахливими наслідками:

"Храни тебя, святая дева,
От злых напастей, бурь земных!
Да будет сон твой сладок, тих,
Как непорочные напевы
Небесных ангелов святых!

Да не дерзает искуситель
В сердечну храмину войти,
И по терновому пути
Да волит ангел охранитель
На лоно рая привести.

Храни тебя, святая дева,
От злых напастей, вражых ков,
Свой найбожественный покров
Пошли тебе, святая дева,
Мое дитя, моя любовь!"[16]

Народження Ісуса Христа від Діви Марії описав Шевченко в "Марії" не зовсім за Євангелією, місце народження Спасителя в нього подано інше, ніж в Євангелії. Коли в Святому Письмі згадується Вифлеєм, то в Шевченка - за народною традицією, не без впливу апокрифів:

Марія з шляху не вставала,
Марія Сина привела.[17]

Привела Марія Сина в дорозі до Вифлеєму. Оповівши так лаконічно про народження Ісуса, поет з особливою увагою

[16]Там же, I, 183.

[17]Там же, II, 363.

ширше оповідає про пастухів, що взяли Марію з новонародженим немовлям до свого куреня:

А недалеко край дороги
Отару гнали чабани,
Та й їх побачили. Небогу,
Її й дитяточко взяли
І у вертеп свій принесли,
І чабани його убогі
Еммануїлом нарекли.[18]

Характеристичне місце в поемі, де возвеличено ослицю, на якій Марія з Ісусом утікала до Єгипту:

Якби де на світі хоть раз
Цариця сіла на ослицю,
То слава б стала про царицю
І про великую ослицю
По всьому світу. Ся ж несла
Живого істинного Бога.[19]

Перебування Марії в Єгипті описано в Євангелії дуже коротко: жила там до смерти царя Ірода. Автор поеми це перебування змальовує, як тиху щасливу ідилію, на тлі єгипетської природи над Нілом, на тлі сфінксів і пірамід, що стоять на голому піску, мов сторожа при фараонові:

І ніби фараонам знать
Вони дають, що Правда Божа
Встає вже, встала на землі.
Щоб фараони стереглись.[20]

[18]Там же, стор. 363.

[19]Там же, стор. 364.

[20]Там же, стор. 365.

У такому ж тоні описано й повернення Марії з Єгипту до Назарету. Побачивши руїну свого дому, занепущення обійстя та криниці, Марія була змушена проситись у найми до своячки Єлисавети, матері Івана Хрестителя, що була тоді вже вдовою.

Про переживання Матері Божої з приводу смерти Сина-Ісуса поет ширше оповідає за апокрифами:

Розп'ялась -
Твоя єдиная дитина!
А Ти, спочинувши під тином,
У Назарет отой пішла!
Вдову давно вже поховали
В чужій позиченій труні
Чужії люде. А Івана
Її зарізали в тюрмі.
І Йосипа Твого не стало.
І Ти, як палець той, осталась
Одна-однісінька! Такий
Талан Твій латаний, небого![21]

Переживши цю найглибшу трагедію - втрату Сина - й відпочивши від страждань, Божа Мати повертається в Назарет "одна-однісінька, як палець той". Там, усвідомивши свою ролю Матері Месії, вона зібрала "нетвердих" у вірі учеників її Сина:

Брати Його, Ученики,
Нетвердії, душеубогі,
Катам на муку не дались,
Сховались, потім розійшлись
І Ти їх мусила збирати...
Отож вони якось зійшлись
Вночі круг Тебе сумовати
І Ти, великая в женах!
І їх униніє і страх
Розвіяла, мов ту полову,
Своїм святим огненним словом!

[21]Там же, стор. 372.

Ти дух святий свій пронесла
В їх душі вбогії! Хвала!
І похвала Тобі, Маріє!
Мужі воспрянули святиє,
По всьому світу розійшлись.
І іменем Твойого Сина,
Твоеї скорбної дитини,
Любов і правду рознесли
По всьому світу.[22]

Хоч Діва Марія й далі живе бідно й самотньо, але духом підноситься понад рівень свого оточення, навіть понад рівень апостолів та інших ісповідників Христової Віри. Головна дієва особа в поемі, Вона не перестає такою бути до самого кінця, поширюючи навчання свого Сина.

Закінчення поеми "Марія", що змальовує, як уже згадано, провідну ролю Матері Божої серед апостолів і послідовників Христа, дуже нагадує подібну ролю матері в поемі "Неофіти". І в цьому творі мати Алкида після його страти переймається вірою сина; одушевлена нею, іде в народ поширювати Слово Боже.

Серце Божої Матері з Її тілесною смертю не завмерло. Сила її любови і правди, перейнята від Сина Ісуса, піднесла і засіяла у серцях, найбільш упосліджених, убогих і тих, що найбільше терплять, і засвітила в них свою любов до свободи, цієї найвищої правди людського життя, суспільної та національної справедливости. Це влучно пояснює Л. Білецький:

> В добі Шевченка найбільш терпів від соціяльної й національної несправедливости український

[22]Там же, стор. 372.

> народ. На сторожі прав його... від найдавніших часів християнської свідомости, стояла Божа Мати із своєю любов'ю, розстеляла свій покров над ним й охороняла його. Тому останні слова Шевченка найбільше й найглибше застосовуються до підневільного українського народу. Серце Матері Божої стало джерелом моральної сили й надії на відродження українського народу.[23]

Допомога Богоматері, яку так палко любив і так часто покликався на Її Пресвяте Ім'я Шевченко, займає дуже помітне, майже перше місце, в його творах. Її допомогу досвідчував поет ціле своє життя, Їй виявляв свою щиру людську вдячність. Глибока християнська віра поета в допомогу Богородиці, яку він так ясно й виразно визнає, свідчить, що Шевченко не міг мати за собою навіть тіні тієї безбожности, якої дошукуються в нього його несумлінні радянські дослідники.

[23]Шевченко, Кобзар, ІУ, 287.

# РОЗДІЛ ІУ

## "ПСАЛМИ ДАВИДОВІ"

Як уже згадано, Шевченко жив Богом і всі його вчинки виявлялися у світлі Божих Заповідей. Отже, його ставлення до життя було не індуктивне, а дедуктивне: все від Бога й для Бога! Найбільші святощі у світогляді Шевченка, як уже зазначено раніше, були такі: Бог, ближній та багатостраждальний український народ. Кобзар вірить у засади християнської етики, керується ними у своєму житті і звеличує їх у своїй поетичній творчості.

Очевидно, Шевченко не був богословом. Він був лише доброю, глибоковіруючою людиною. Тому сприймав релігійно-моральні засади і виконував їх по-своєму, так як навчали українські традиції.

Треба також ствердити, що головною прикметою Шевченкового світогляду був його високий ідеалізм, коріння якого треба шукати в духовно-церковній традиції та народному побуті. У тому ідеалістичному оточенні поет народився і прожив свої дитячі роки. Так поводяться майже всі герої його творчости. "І талан і безталання - все від Бога", - говорить Максим у творі "Москалева криниця" /1847/. Сам Шевченко відзначався вразливою вдачею, твердим розумом, глибоким почуттям і буйною фантазією, що допомагали йому перетворювати реальне життя в найідеалістичніші візії-картини й навпаки /"Москалева криниця", "Варнак"/. Ідеалізм Кобзаря можна окреслити трьома

словами: Бог, Україна, людина. Бог - Правда Всесвіту, Україна - видиме втілення Божої Правди у світі, людина - живий носій цієї Божої української правди /Образ Божий/.

Усе це сказане для того, щоб краще зрозуміти причину написання "Псалмів Давидових". Треба знову повернутись до 1845 р., щоб на тлі поетового життя розглянути, чому саме Кобзар написав цей цикл і яке його значення у збірці "Три літа". Єдине пояснення дослідників досі полягало в тому, що Шевченко любив читати Біблію, захоплювався її величним змістом і стилем, через те й написав згаданий твір. Не маючи можливости пояснити більш науково й переконливо причину написання цього циклу, деякі дослідники Шевченкової спадщини або зовсім обминали Давидові псалми, або характеризували їх як переспіви чи навіть самостійні релігійні твори, але без зв'язку з іншими у згаданій збірці.[1] Не багато було й таких, що дивились на поета духовними очима, характеризуючи його з духовних і Божих висот. Саме в таких дослідників Давидові псалми мають велике значення. Вони - джерело авторських почувань, думок і вчинків. Заглиблюючись у християнську філософію та в читання Біблії, поет шукає відповіді на найбільш кардинальні питання про долю Батьківщини. Про це пише Л. Білецький:

> В псалмах Шевченко віднайшов новий тон для своєї поезії: звернувся до самого Бога і до Нього слав свої думки, слова, перед Ним виливав

[1]Т. Пасічняк, Псалми Давидові /Ірвінґтон: В-во "Кирило-Методіївського Братства", 1969/, стор. 70.

> свою душу, бо переконався, що там, куди він слав свої думки раніше, - там співчуття й уваги до них не знаходив.[2]

Що це так, видно з першого псалма:

> Блаженний муж на лукаву
> Не вступає раду,
> І не стане на путь злого,
> І з лютим не сяде.
> А в законі Господньому
> Серце його й воля
> Навчається; і стане він -
> Як на добрім полі
> Над водою посажене
> Древо зеленіє,
> Плодом вкрите. Так і муж той
> В добрі своїм спіє.
> А лукавих, нечестивих
> І слід пропадає, -
> Як той попіл, над землею,
> Вітер розмахає,
> І не встануть з праведними
> Злії з домовини.
> Діла добрих обновляться,
> Діла злих загинуть.[3]

У цих словах можна добачати, як високо Шевченко піднісся внутрішньо, по лінії свого особистого зростання, як високо піднявся, протиставивши утилітарні цілі в житті єдиній меті стати людиною, в якій панував би не особистий еґоїзм чи лукавство і злоба щодо свого "найменшого брата", а Божий Закон, себто релігійна й моральна сила його серця, добра воля й належний характер, сповнений добра й любови до свого народу.

[2]Тарас Шевченко, Кобзар /Вінніпеґ: Українська Вільна Академія Наук у Канаді, 1954/, II, 291-92.

[3]Тарас Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах /Київ: Видавництво Академії Наук УРСР, 1964/, I, 339.

Терплячи великі душевні й фізичні муки, поет не відразу усвідомлює, чому саме Бог допускає такі труднощі в житті й не відповідає на моління. У молитві він просить, щоб Господь спас його - тоді заспіває він від щирого серця новий псалом:

Чи Ти мене, Боже милий,
Навік забуваєш,
Одвертаєш лице своє,
Мене покидаєш?
Доки буду мучить душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись?.. Спаси мене,
Спаси мою душу,
Да не скаже хитрий ворог:
"Я його подужав".
І всі злії посміються,
Як упаду в руки,
В руки вражі. Спаси мене
Од лютої муки,
Спаси мене, помолюся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем,
Псалмом тихим, новим.[4]

Один із найбільш змістовних у циклі - псалом 43. Це не лише переспів відповідного псалма Давидового. Це своєрідне трактування думок самого Шевченка: думок історичних і політичних. На початку поет констатує, що Бог розв'язав був руки українському народові, який тоді визволився з польської неволі і в добрі своєму відпочив, а люди прославляли його за це:

[4]Там же, стор. 339-40.

Боже, нашими ушима
Чули Твою славу,
І діди нам розказують
Про давні кровaві
Тії літа; як рукою
Твердою своєю
Розв'язав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворогів. І силу
Твою восхвалили
Твої люде, і в покої,
В добрі одпочили,
Славя Господа!...[5]

Але Бог знову відвернувся від українського народу й віддав його на поталу москалеві. І Шевченко побожно просить Господа допомогти визволитися від очевидної смерти в московській неволі:

Окрадені, замучені,
В путах умираєм,
Чужим богам не молимось,
А Тебе благаєм:
"Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги.
Поборов Ти першу силу,
Побори ж і другу,
Ще лютішу!.. Встань же, Боже,
Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати!
Смирилася душа наша,
Жить тяжко в оковах!
Встань же, Боже, поможи нам
Встать на ката знову".[6]

Псалом 43 - це оригінальний твір на тему з Біблії. Тут бачимо українську визвольну тему, прагнення автора повстати проти московського ката, перемогти його, як то було

[5]Там же,стор. 340.

[6]Там же, стор. 34I.

переможено поляків. Для цього у псалмі зосереджено силу прохання, молитовного благоговіння й великої побожности. Для зрозуміння національної ідеології Шевченка цей твір дуже важливий. Попередні твори на ідеологічні теми підготовляють лише ґрунт до тієї мети, яку так ядерно висловив поет у цьому псалмі.

Ширше пояснення національного визволення для українського народу, інтерпретовано Шевченком у Давидових псалмах, подає Л. Білецький:

> ... пізнав поет, що сам український нарід не зможе одностайно на ката стати, бо він не має тих провідників, що були під час першої боротьби. А в своїй історіософічній концепції Шевченко був свідомий, що всі народи світа підпорядковуються одній тільки волі, найвищій, абсолютній, - волі Бога. Визволення й кара спадають на нарід тільки з цього єдиного джерела, коли в самім народі доброї волі й свобідної ініціятиви немає. Й поет, в побожності своїй, звертається до Бога, і просить Його дати Його народові визволення, бо віра в душі поета, що Україна таки встане, була непереможна. І коли тих визвольних сил немає в самім народі, то хай вони спадуть згори, як воля абсолютного духа нації, як Слово Боже, що той національний дух плекає й не дає йому зовсім пропасти. В яку б силу він не втілився, тільки щоб був для народу правдивий і визвольний... Дальші псалми цю основну концепцію або роз'яснюють, або повторюють.[7]

Всю надію Шевченко покладає на Господню постійну особисту опіку, на визволення гнобленого чужими, часто безбожними лицемірами, окупантами України. Він вірить, що Бог таки пошле народові спасіння й поверне волю; крім того

[7]Шевченко, Кобзар, II, 294.

покищо він залишає той народ "пребезумним", який не визнає Його:

Пребезумний в серці скаже,
Що Бога немає,
В беззаконії мерзіє,
Не творить благая.
А Бог дивиться, чи є ще
Взискающий Бога,
Нема добро творящого,
Нема ні одного!
Коли вони, неситії,
Гріхами дознають?
Їдять люде замість хліба,
Бога не згадають,
Там бояться, лякаються,
Де страху й не буде.
Так самі себе бояться
Лукавії люде.
Хто ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю?
Колись Бог нам верне волю,
Розіб'є неволю.
Возхвалимо Тебе, Боже,
Хваленієм всяким...[8]

У псалмі 136 Кобзар знову оплакує неволю свого народу і заохочує синів і дочок не зраджувати рідного краю, бо вони рабами зникнуть на чужині, не руйнувати ідеї любови до рідного народу, бо не лише вони самі загинуть, а й діти їхні будуть розбиті ворогом "о холодний камінь".

І коли тебе забуду
Ієрусалиме,
Забвен буду, покинутий,
Рабом на чужині.
І язик мій оніміє,
Висохне лукавий,
Як забуде пом'янути
Тебе, наша славо!

[8]Шевченко, <u>Повне зібрання творів у шести томах</u>, I, 341-42.

І Господь наш вас пом'яне,
Едомськії діти,
Як кричали ви: "Руйнуйте,
Руйнуйте, паліте
Єрусалим!"... Вавілоня
Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
Блажен, блажен, Тебе, злая,
В радості застане
І розіб'є дітей твоїх
О холодний камінь![9]

Особливо цінний псалом 11 /"Подражаніє 11 псалму"/, якого переклав поет 1859 р. в Петербурзі. Шевченко говорить тут про людську нещирість, злобу, гординю й пиху, що величається розумом, і висловлює певність, що й Бог не може заборонити думати й говорити. Але наперекір тій духовій і моральній убогості автор каже:

Воскресну нині! Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвеличу,
Малих отих рабов німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.[10]

Кобзар умів ясно, схопивши саму суть біблійного твору, передати все у своїй інтерпретації такими змістовними образами. Але як і в попередніх псалмах, так само в цьому, до образів із Біблії нав'язує він свій власний релігійний, національний і суспільний зміст.

[9]Там же, стор. 345-46.

[10]Там же, II, 32I.

Отже, кожний псалом, хоч зовнішньо й нагадує свій прототип, але внутрішньо передає тільки ту думку, якою підчас переспіву жив поет. У цьому розумінні кожний переспів поета, повторюємо, - це самостійний та оригінальний твір, хоч і на біблійну тему.

Аналізуючи Давидові псалми з погляду релігійної лірики, Л. Білецький доходить до такого висновку:

> ... З тих самих причин Шевченко і відміняє текст Біблії: одні місця пропускає, другі розширює чи скорочує, а то і вставляє цілком нові свої власні уступи. Ці творчі зусилля поета йдуть також і на велику мистецьку користь псалма. То є глибоко рефлексійні поезії найартистичнішої релігійної лірики, яку тільки українська поезія знає. У них віддано все з духовних переживань поета: молитва, псалом, тужлива елегія, іронія, політична сатира, національний гимн Богові, глумливе прокляття ворогові, пророчий заповіт... В них стільки віддано поетичних настроїв, що вони цим стають вже не псалмами Давида, а найрізноманітнішою релігійною лірикою Шевченка, з якої б'є глибоке національне почуття великого патріота й величава сила його поетичного слова. Дійсно Шевченко цими своїми творами возвеличує "малих отих рабов німих!" і "на сторожі коло їх" ставить своє надхненне слово, як оборону національної гідности і пересторогу перед ворожими народові силами. А найважніше те в цій релігійній ліриці Шевченка, що скарги свої на недолю отих покривджених його земляків поет звернув до самого Бога, перед Ним заскаржив тих, що Україну поневолювали.[11]

Давидові псалми були ніби творчим завершенням збірки "Три літа", де автор остаточно вирішує питання, чи ототожнювати Правду Божу з правдою людини. У першій він знаходив виправдання всіх вчинків: вселюдських, українських і своїх

[11]Шевченко, _Кобзар_, II, 297-98.

власних. У псалмах головні мотиви не пов'язані перехідними чи пояснювальними висловами, що сполучені з внутрішнім питанням. Цим і досягнута ідеологічна й формальна суцільність циклу.

Як було вже згадано, загальну форму псалмів Шевченко взяв із Біблії, але опрацював їх по-своєму, відповідно до ідеологічного настрою збірки "Три літа". Через це Л. Білецький та інші дослідники вважають псалми не перекладами, а вільними переспівами.

"Псалми Давидові" - це верхів'я поетового думання. Свої думки він тут висловлює у формі молитов чи релігійних роздумів. Поет любив оригінальні псалми не лише за їхній глибокий релігійний зміст, красу та врочистість, але також із особистих причин. Він пригадує, що дяк Богорський посилав його читати Псалтир над померлими.[12] Треба було читати і вдень, і вночі. Будучи під враженням високого духовного настрою, Шевченко підносився на Божі висоти, що й давало йому можливість глибше розуміти Божу Правду, силу й волю тоді, коли навколо нього "кайданами міняються, правдою торгують і Господа зневажають".[13] Гадаємо, що саме через це поет відважно обороняє правду:

[12]Пасічняк, Псалми Давидові, стор. 70-71.

[13]Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, I, 329.

Господь Бог лихих карає -
Душа моя знає.
Встань же, Боже, Твою славу
Гордий зневажає.
Вознесися над землею
Високо, високо
Закрий славою своєю
Сліпе, горде око.
Доки, Господи, лукаві
Хваляться, доколі
Неправдою?[14]

Думки Кобзаря в цьому, 93-му, псалмі чергуються. Одного разу він думає про ворогів України, іншим разом про себе. Але остаточно його сильна віра в Божу справедливість перемагає, і він із глибоким переконанням стверджує:

Ти, Господи, помагаєш
По землі ходити.
Ти радуєш мою душу
І серце врачуєш;
І пребудет Твоя воля,
І Твій труд не всує.
Вловлять душу праведничу,
Кров добру осудять.
Мені Господь пристанище,
Заступником буде
І воздасть їм за діла їх
Криваві, лукаві,
Погубить їх, і їх слава
Стане їм в неславу.[15]

Шевченко надіється, що "Господь не забуде братів благих своїх" і пошле їм у заміну за їхні довгі страждання "добру долю":

[14]Там же, стор. 343.

[15]Там же, стор. 344.

Отак братів благих своїх
Господь не забуде,
Воцариться в дому тихих,
В сем'ї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.[16]

Як і в "Посланії", Кобзар звертається до поневолювачів українського народу, до злочинців, щоб схаменулися й були людьми, бо Господь, Небесний Отець, своїх людей любить, не залишить їх без допомоги і не допустить до того, щоб зло запанувало:

Умудрітеся, немудрі:
Хто світ оглядає,
Той і серце ваше знає,
І розум лукавий.
Дивітеся ділам його,
Його вічній славі.
Благо тому, кого Господь
Карає між нами;
Не допуска, поки злому
Ізриється яма.
Господь любить свої люде,
Любить, не оставить,
Дожидає, поки правда
Перед нами стане.
Хто б спас мене од лукавих
І діющих злая?
Якби не Бог поміг мені,
То душа б живая
Во тьмі ада потонула,
Проклялась на світі.[17]

Оспівуючи молитовно Божу славу і надіючись на Господнє правосуддя, поет висловив усе те, що міг висловити добрий православний християнин і щирий патріот свого народу.

[16]Там же, І, 345.

[17]Там же, стор. 343-44.

У псалмах нема ні одного зайвого слова, що його можна було б вилучити. Воно є виявом повноти й досконалости. Тут живе й сяє Божою Правдою вся поезія Шевченка. Тут завершення його творчости, його надхнення, правда і краса.

Візьмімо для прикладу, на закінчення огляду Давидових псалмів, хоч би останній псалом, 149. Вдячна Кобзарева душа звучить Божим голосом, співаючи Господеві молитву за ласкаве Боже приречення Україні та її дітям. Клониться перед Божим маєстатом автор, хиляться мученики України і всі "живі, мертві й ненароджені, в Україні і не в Україні"[18], і вдячно співають псалом Творцеві:

Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоєм честним собором,
Серцем нелукавим;
Во псалтирі і тимпані
Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радуються, славословлять,
Хвалять ім'я Боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізнії пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять,
І осудять губителей
Судом своїм правим,
І вовіки стане слава,
Преподобним слава.[19]

[18] Там же, стор. 329.

[19] Там же, стор. 346-47.

Отже, вся суть полягає в тому, що "Псалми Давидові" - це не переклад у точному значенні цього слова, а окремий суцільний цикл, що виріс із попередньої творчости поета. Це ідеологічно завершений цикл, що став джерелом його дальших писань /"Маленькій Мар'яні", "Три літа", "Минають дні, минають ночі" і "Заповіт"/. Це ніби своєрідна поема, написана формою псалмів, співів-молитов, у яких Шевченко піднявся на Божі висоти, і вже з тих висот дивиться на минуле й на майбутнє України.

## РОЗДІЛ У

## РАДЯНСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ ТЕМ У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

Комуністична літературно-публіцистична критика в Україні й на чужині пропаґує погляд, що Т. Шевченко був безвірником. Цей погляд дуже спрощений, розрахований лише на притягання поетової творчости до служби атеїстичній пропаґанді. Головна тенденція радянських шевченкознавців - довести, що Шевченко був атеїстом і революціонером серед носіїв суспільно-демократичного руху.

Діяльність Кобзаря радянські шевченкознавці розглядають у нерозривному зв'язку з російськими письменниками, трактуючи його як невіруючого, безбожного поета простих селян і робітників.

Історик Михайло Грушевський у своїй праці З історії релігійної думки на Україні /Львів, 1925/ перший вияснює релігійний світогляд Шевченка, і трактує цей світогляд як більш біблійний, ніж євангельський, більш політичний, ніж релігійний, більш загальнохристиянський, аніж церковно-сектантський.[1]

Такі суперечливі, навіть протилежні погляди свідчать тільки про те, що дух Шевченка занадто складний, що не так

[1]Леонід Білецький, Віруючий Шевченко /Вінніпеґ: Українська Вільна Академія Наук, 1949/, стор. 4.

легко й певно його збагнути, особливо в такій глибокій та інтимній ділянці, як віра людини. На жаль, радянські шевченкознавці йдуть занадто наліво у своїх міркуваннях і пробують доказувати, що Шевченко - це один із тих письменників, які пропаґували у своїх творах загальноросійські й загальнонародні ідеї. Про це І. Д. Назаренко пише:

> ... Як і Бєлінський, Герцен, Чернишевський і Добролюбов, Шевченко був передовим діячем своєї епохи, що вірно розумів непримиримість класових суперечностей між кріпаками і поміщиками з одного боку, між пригнобленими народами і самодержавством - з другого. Антикріпосницькі і антицаристські ідеї Тараса Шевченка - головні і вирішальні в усій його творчості, - поряд з антикріпосницькими ідеями Бєлінського, Герцена, Чернишевського і Добролюбова були сприйняті як загальноросійські, загальнонародні ідеї.[2]

Про співпрацю, листування, близьке знайомство, а тим більше про зустрічі Шевченка зі згаданими росіянами, особливо з М. Чернишевським, не збереглося ніяких згадок, ані документальних доказів. Крім того, радянські вчені пробують представляти справу так, що, мовляв, закордонні дослідники Шевченкової спадщини фальсифікують творчість поета, а от, мовляв, радянські шевченкознавці роблять усе "науково обґрунтовано" й відповідно до історичної правди. У дійсності справа з радянським шевченкознавством стоїть не так добре. На помилку в інтерпретації творів Кобзаря вказав уже академік О. Білецький у своїй доповіді 9 березня 1960 р. на

[2] І. Д. Назаренко, Світогляд Т. Г. Шевченка /Київ: Державне Видавництво Художньої Літератури, 1957/, стор. 4.

об'єднаному засіданні наукових організацій в Інституті російської літератури АН СРСР у Ленінграді:

> ... Особливо легковажно вирішується питання про атеїзм Шевченка... А в тім, справа розв'язується не так просто... Майже на кожній сторінці своїх поезій Шевченко звертається до Бога - то з жалями і благаннями, то з прокляттями і погрозами. Справжній атеїст, в якого відсутня ідея "бога", навряд чи стане так робити... Немає сумніву, що Шевченко, цей упертий "богоборець", переживав у своєму ставленні до релігії складну еволюцію. Хай його Бог не той, якого славило казенне православ'я, хай це якийсь символ "правди", "соціяльної справедливости", все ж таки немає підстав категорично стверджувати, що ідея в Бога була в нього відсутня, що в нього була якась вироблена атеїстична система. Мораль первісного християнства, що мала в своїй основі чимало демократичних елементів, була Шевченкові... явно симпатична. Шевченко не написав би, як Франко, "Монолог атеїста". У Шевченка не було яскраво вираженої антихристиянської тенденції, як у автора драматичної поеми "У катакомбах" - Лесі Українки. Але творчість Шевченка спрямована проти тієї релігії, яка є опорою несправедливого соціяльного ладу. Проте і священик Іван Гус - борець проти римського католицизму, і первісні християни "неофіти" викликали в нього гаряче співчуття. Питання про ставлення Шевченка до релігії не можна вирішувати однією фразою, не беручи до уваги протиріч, з якими зустрічаємось, вивчаючи шевченківські тексти.[3]

О. Білецький був найвищим науковим авторитетом у недавньому радянському літературознавстві. В ленінградській промові він слушно вказав на деякі хиби й накреслив основні проблеми шевченкознавства, намагаючись підняти його на вищий рівень. Інші радянські науковці, напр., І. Назаренко,

[3]Збірник праць дев'ятої наукової Шевченківської Конференції /Київ: Видавництво Академії Наук УРСР, 1961/, стор. 19-20.

ставились і ставляться до цього ненауково, намагаючись наблизити твори, написані поетом на релігійні теми, до комуністичної релігійної ідеології.

Серед українських науковців питання про релігійність Шевченка вперше, як вже згадувано, поставив М. Драгоманів, називаючи його "біблейцем" і порівнюючи релігійний світогляд поета з поглядами англійських суспільних реформаторів ХУІІ ст., - пуританами, що провадили свою політику лише за допомогою Біблії.[4]

Беручи до уваги великі труднощі в розгляді релігійної творчости Кобзаря з погляду нерелігійної людини, М. Грушевський підкреслює:

> Як поет, Шевченко ніколи не постарався скристалізувати свого релігійного світогляду й звести його до якоїсь системи, тому контрасти між його осудливими висловами про офіційного Бога і повними його щирого почуття висловами, де він говорить про свого власного Бога, про той "світ ясний невечірній," що не переставав осяювати його душу, збивала з пантелику дослідників, які підходили до його ідеології чи його настроїв з занадто упрощеною й вузькою міркою: атеїст чи православний? Одні записували його до деїстів або раціоналістів, інші до православних чи церковних християн, і з здивуванням спинялись перед суперечностями, які з такої клясифікації виникали.[5]

Один із радянських дослідників Шевченка, Іван Романченко, у своїй книжці Атеїзм Т. Г. Шевченка, критикуючи

[4]Білецький, Віруючий Шевченко, стор. 3.

[5]Михайло Грушевський, З історії релігійної думки на Україні /Детройт: Українське Євангельське Об'єднання в Північній Америці, 1962/, стор. 127.

деякі твердження про те, що поет із самого раннього дитинства був атеїстом, також пише про суперечності:

> Не доводиться заперечувати, що молодий Шевченко, як і його народ, традиційно ставився до релігійної обрядовості, до оперування релігійногю лексикою.[6]

Аналізуючи "Давидові псалми", згаданий дослідник не забуває про думку вчених на еміґрації:

> Були й такі критики з табору буржуазних націоналістів, які, наперекір правді і звичайному глузду, твердили, що Шевченко був глибокорелігійною людиною, зокрема "аналізуючи" під цим кутом зору "Давидові псалми".[7]

Не подаючи жодних доказів щодо того, що саме "буржуазні націоналісти" писали про релігійність Шевченка, Романченко стверджує:

> Заперечувати вплив Біблії на окремі твори Шевченка не доводиться. Він є. Проте як розуміти цей "вплив"?... Церковно-богослужебні книги в добу Шевченка були ледве не єдиним джерелом, по якому дячки вчили учнів читати і писати. Біблія теж використовувалась для цих потреб.[8]

Якщо це так, то як можна твердити, що український народ був, разом зі своїм найбільшим поетом-генієм, у своїй основі атеїстичним? Навіщо ж тоді цьому "безбожному" народові треба було Біблії та церковно-богослужбових книг?

[6]Іван Романченко, Атеїзм Т. Г. Шевченка /Київ: Державне Видавництво Художньої Літератури, 1962/, стор. 12.

[7]Там же, стор. 38.

[8]Там же, стор. 38.

У своїй праці "Псалми Давидові" Т. Пасічняк спеціяльно перевірив увесь "Кобзар". Він стверджує, що слово Бог зустрічається там 758 разів.[9] Чи можна собі уявити, щоб справжній атеїст, у якого відсутня віра в Бога, так часто вживав у своїх творах це святе ім'я? Ми також знаємо, що скрізь у своїй творчості Шевченко виявляє покору Божій волі і твердить у вірші "Варнак" таке:

Од Бога все! А сам нічого
Дурний не вдіє чоловік![10]

Як виходить із творчости Кобзаря, головною метою його життя було також виявляти Божу Правду, здійснювати Боже добро, оспівувати Його божественну красу, величати й благословляти Божу повноту й досконалість. На доказ цього можна наводити багато прикладів, що вже й було зроблене в цій тезі. Правда, бувають у поета вирази, де виявляється ніби критичне ставлення до Бога, іноді й бунтарське, але таких висловлювань дуже мало. Зневірливих моментів у житті Шевченка також небагато.

Згаданий уже Романченко твердить, що "нічого релігійного немає і в поезії "Іржавець" /1847/,[11] де йде мова про образ Матері Христа та про велику пошану козаків-запорожців

[9]Т. Пасічняк, <u>Псалми Давидові</u> /Ірвінґтон: В-во "Кирило-Методіївського Братства", 1969/, стор. 62.

[10]Тарас Шевченко, <u>Повне зібрання творів у шести томах</u>, I, 80.

[11]Романченко, <u>Атеїзм Т. Г. Шевченка</u>, стор. 50.

до нього. Незважаючи на таке тлумачення цієї релігійної поеми, треба пригадати загальновідомий з історії українського народу факт про великий культ Богоматері серед нашого війська, особливо серед запорожців. Образ Божої Матері був вишитий на корогвах козаків, що виступали в боях проти татар і турків. Чомусь не знає цього Романченко та йому подібні дослідники.

Про велике шанування і глибоку віру в заступництво Богородиці-Покрови згадує Л. Білецький:

> ... плян, надприродній, в дусі народньої віри й легенди є найосновніший в поемі /"Іржавець" - І. С./ суто народнього уявлення про залежність долі українського народу і його прямувань до свободи від волі Божої й зокрема від волі найбільшої Заступниці козацтва українського, Божої Матері. Оцю духовну силу, що невідступно через образ чудотворний Матері Христа супроводить запорожців і оплакує їх долю й долю України, зачерпнув Шевченко безпосереднє з народніх уст.[12]

Наведене звернення "Боже мій з Тобою" з поезії "Іржавець", про яке Романченко каже, що воно "не може бути доказом релігійности"[13] поета, гадаємо, якраз і є доказом, бо хіба можна уявити, щоб переконаний атеїст звертався до Бога, надіючись на Його опіку?

Аналізуючи поему "Марія" в дусі ідеології Маркса, Романченко доходить до такого висновку:

[12]Тарас Шевченко, Кобзар /Вінніпеґ: Українська Вільна Академія Наук у Канаді, 1963/, III, 371.

[13]Романченко, Атеїзм Т. Г. Шевченка, стор. 50-51.

> ... "громадянським пафосом" пронизана атеїстична поема "Марія", в основу якої взята легенда про міфічного Христа та його матір Марію. Шевченко зберіг основний євангельський, чи біблійний, мотив, але наситив антиєвангельським, антицерковним змістом.[14]

Прочитавши таке, варто поставити питання, чи Романченко взагалі усвідомлює, що він говорить. Заперечуючи сам себе, в іншому місці він пише, що "нові ідеї не по душі були душогубцям-правителям, тому вони розп'яли сина Марії, як перед тим замордували і його батька".[15]

Де ж тут атеїстичний характер поеми і в чому властиво проявляється тут антиєвангельський і антицерковний зміст?

У своїй дальшій аналізі "Марії" Романченко пише:

> Після смерті сина Марія продовжує активно ширити вчення свого сина, несе в маси "любов і правду". Вона як героїня, як борець за щастя народу.[16]

Дуже цікаво також підкреслити й те, що Романченко особливо зазначує той історично незаперечний факт з історії Христової Церкви, що "вчення сина, як і вчення Марії, знайшло своїх прихильників і послідовників",[17] та що вони обоє кінець кінцем, проповідуючи "як у світі жить, людей любить,

[14] Там же, стор. 84.

[15] Там же, стор. 86.

[16] Там же, стор. 86.

[17] Там же, стор. 86.

за правду стать!",[18] так кінчають своє страждальне життя.[19]

Про те, що Христос та Його Матір Марія не були зовсім мітичними, а дійсними особами, не будемо Романченкові доказувати. Це вже доказала історія першого сторіччя християнської доби устами відомого жидівського історика того часу, Йосифа Флавія. У творі Жидівська старовина , він пише:

> There was about this time Jesus, a wise man, if it will be lawful to call him a man, for he was a doer of such wonderful works; a teacher of such men as receive the truth with pleasure. He drew over to him both many of the Jews and many of the Gentiles. He was (the) Christ; and when Pilate, at the suggestion of the principal men amongst us, had condemned him to the cross, those who loved him at the first did not forsake him; for he appeared to them alive again the third day, as the divine prophets had foretold these and ten thousand other wonderful things concerning him.[20]

Довідуємось про Христа як Голову Християнської Церкви і про Його Матір, Діву Марію, від найбільш визначного церковного діяча тих часів Евсевія, який жив в ІУ ст. й написав Історію Церкви, доведену до року 324. Його працю продовжували інші історики в ІУ ст. - Сократ, Созомен і Теодорит.

Отже, відсилаємо туди Романченка, щоб і він, на основі історичних фактів більше довідався про Спасителя Христа

[18]Тарас Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, II, 369.

[19]Романченко, Атеїзм Т. Г. Шевченка, стор. 86.

[20]Josephus, Flavius, The Antiquities of the Jews. Trans. William Whiston /London: Ward, Lock & Co., n.d./, p. 450.

і Його Матір Марію як дійсних історично-церковних постатей, а не мітичних осіб.

Про все це, думаємо, знав Шевченко. Він постійно читав Євангелію, ніколи не розлучався з нею. Це видно з листа до кн. Рєпніної:

> ... Единственная отрада моя в настоящее время - это евангелие. Я читаю ее без изучения, ежедневно и ежечасно. Прежде когда-то думал я анализировать сердце матери по жизни святой Марии, непорочной матери Христовой, но теперь и это мне будет в преступление.[21]

У іншому листі до тієї ж княгині Шевченко пише:

> Новый завет я читаю с благоговейным трепетом Вследствие этого чтения во мне родилась мысль описать сердце матери по жизни пречистой девы, матери спасителя. И другая, написать картину распятого сына ее. Молю Господа, чтобы хоть когда-нибудь олицетворились мечты мои![22]

Чи можна уявити, щоб поет, який писав такі інтимні листи з заслання до однієї з найближчих своїх подруг життя, мав атеїстичні погляди і прагнув написати поему "Марія" в атеїстичному чи антирелігійному дусі?

Для підтвердження наших думок і доказів, що Шевченко ніколи не мав атеїстичних тенденцій у своїй творчості, наводимо уривки з праці К. Г. Андрусишина Ukrainian Literature and Its Guiding Light Shevchenko, в якій він аналізує поему

[21]Тарас Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, УІ, 6І.

[22]Там же, стор. 66.

Шевченка "Неофіти" й "Марію", підкреслюючи в них особливо моменти глибокої релігійности поета:

> While amid the chaos and ruin there rises the leader of the martyrs, Alcides, who rebels against the entire pagan world and, together with his followers, pits his strength against the universal idol of injustice. They rebel against it not with fire and sword, but with the mighty spirit of love. "Let them crucify us", exclaims Alcides, "it will avail them nothing; for new children have already been conceived. They will one day grow into manhood and become not avengers, no, but Christ's holy warriors. Without fire and sword they will rise, those warriors, and numberless hosts of the evil ones will fly before the saints." And so, inspired by the new truth for which they suffer, the first Christians go to their death. While above this scene of carnage there hovers the glorious figure of Alcides' mother in whom the spark of her son's zeal has increased into a glowing fervor. In that glow she becomes an apostle of peace and truth among humanity. Ending his poem, Shevchenko apostrophises her in the following manner:
>
> I спас
> Тебе розп'ятий Син Марії
> I Ти слова Його живії
> В живую душу прийняла,
> I на торжища і в чертоги
> Живого істинного Бога
> Ти слово правди понесла.[23]

Підкреслюючи символічний характер "Неофітів", Андрусишин стверджує також їх релігійний та глибоко чеснотний характер:

> Needless to say that the poem is symbolic. Its background is religious, and it embraces the entire sphere of human morality, morality which consists of Christian charity and of brotherhood of men. The mother of Alcides is the symbol of

[23] C. H. Andrushyshen, Ukrainian Literature and Its Guiding Light Shevchenko /Winnipeg: Ukrainian National Youth Federation, 1949/, p. 10.

> world motherhood which can, and finally will, save humanity by its missionary zeal in making love and truth prevail in the world of men.[24]

Не так думає про "Неофіти" Романченко. Він пише:

> Політична сатира "Неофіти" від початку до кінця пронизана атеїстичним духом. В ній нема жодного місця для роздуму над якимсь "замилуванням" раннім євангельським християнством. Всі ті, хто бачить в "Неофітах" ідеалізацію первісного християнства, підходять до атеїзму Шевченка з міркою антиісторичною, отже - з антинауковою.[25]

Аналізуючи поему "Марія", Андрусишин логічно доводить неправильність твердження про атеїстичний характер останньої:

> In the poem "Maria" this theme is developed further and brought to a climax. Here, the mother gives birth to Truth itself; here she becomes the very resurrection of Christ's spirit. It is she who, after the death of her son, exhorts his disciples to continue his mission, rouses them from their stupor, fear and despair!

> І Ти, великая в женах!
> І їх униніє і страх
> Розвіяла, мов ту полову,
> Своїм святим огненним словом!
> Ти дух святий свій пронесла
> В їх душі вбогії! Хвала!
> І похвала Тобі, Маріє!
> Мужі воспрянули святиє
> По всьому світу розійшлись.
> І іменем Твойого Сина,
> Твоєї скорбної дитини,
> Любов і правду рознесли
> По всьому світу.[26]

[24]C. H. Andrusyshen, Ukrainian Literature and Its Guiding Light Shevchenko, p. 10-11.

[25]Романченко, Атеїзм Т. Г. Шевченка, стор. 80.

[26]C. H. Andrusyshen, Ukrainian Literature and Its Guiding Light Shevchenko, p. 11.

Роблячи загальний підсумок "Неофітів" і "Марії", Андрусишин правильно доводить, що в згаданих поемах Шевченко виявив себе не тільки як народного, але також як дійсно всесвітнього глибоко-релігійного поета:

> In these two poems, the Neophytes and Maria, Shevchenko is revealed as a truly universal poet. In them, he is no longer the nationalistic bard that he was in Katerina, Haydamaki, The Great Grave, and others; he now appeals to the entire humanity. And to be able to speak to humanity with all the force of his genius, he prays to Divinity to grant him that power in words, that glow with ardor and piety:
>
> Молю, ридаючи, пошли,
> Подай душі убогій силу,
> Щоб огненно заговорила,
> Щоб слова пламенем взялось,
> Щоб людям серце розтопило
> Те слово Божеє кадило,
> Кадило істини! Амінь![27]

Інший радянський дослідник Шевченкової спадщини І. Назаренко, пише з приводу названих поем:

> Талановитими словами сатири Т. Г. Шевченко показує, як пани, прикриваючись законом апостола, іменем Бога святої істини і євангельським людинолюбством, висмоктують соки з народу, багатіють і жиріють на труді мільонів кріпосних селян, своїх братів по Христу, як вони кажуть.[28]

Для підсилення цього твердження, наводить він із поеми "Кавказ":

[27]Там же, стор. II-I2.

[28]І. Д. Назаренко, Суспільно-політичні, філософські, естетичні та атеїстичні погляди Т. Г. Шевченка /Київ: Державне Видавництво Художньої Літератури, 1964/, стор. 32I-22.

По закону апостола
Ви любите брата!
Суєслови, лицеміри,
Господом прокляті.
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу!
Та й лупите по закону:
Дочці на кожушок,
Байстукові на придане,
Жінці на патинки.
Собі ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка![29]

По-перше, нам здається, що згадана цитата зовсім не до теми, тому що поет, осуджуючи нелюдську поведінку декого з правлячих кіл тодішнього суспільства царської Росії, не обов'язково вважав, що всі члени тодішньої правлячої верстви мусіли бути поганими, неморальними й нечесними. Відомо, що Шевченка викупили з неволі не звичайні прості люди, але пани, члени тодішньої царської аристократії. Навіть між тодішніми князями знаходилися люди високих духовних прикмет і великих моральних якостей /Рєпніни та інші/. Отже, не можна цієї справи так поверхово узагальнювати /як це робить Назаренко та йому подібні/ тільки тому, що згадана верства в суспільстві не підходить під ідеологію марксистської комуністичної партії. Зацитоване місце в Шевченка - це осуд отих "лицемірів", що не живуть по-християнському.

В іншому місці своєї праці Назаренко, гадаємо, зовсім не по-науковому виступає проти духовних провідників тодішнього суспільства. Він твердить:

[29]Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, I, 327.

> Гостро і сміливо Т. Шевченко викриває попів, ксьондзів та інших "пастирів душ людських" як ворогів правди та свободи, викриває їх безсоромну та огидну торгівлю людським довір'ям, релігійними почуттями простих людей, які /згідно з твердженням Романченка, є з природи атеїстичними - І. С./ мучаться у важкому рабстві і неволі, їх сліпу надію на краще життя у потойбічному раї.[30]

І далі, для підсилення своїх слів, цитує він такі Шевченкові слова:

> Кругом неправда і неволя,
> Народ замучений мовчить.
> А на апостольськім престолі
> Чернець годований сидить.
> Людською кровію шинкує
> І рай у найми оддає![31]

Знову Назаренко перебільшує загальне твердження щодо всіх духовних провідників як одних із найбільших гнобителів простого люду. Не можна узагальнювати, що, мовляв, усі духовні провідники Христової Церкви були негідними свого покликання. Найкращим прикладом є таки Іван Гус, оспіваний Шевченком, що очолив гуситський рух у Чехії, метою якого було оздоровлення обставин у тодішній католицькій Церкві. Тому Івана Гуса /"Єретик"/ змалював Шевченко як гідного духовного провідника й великого патріота свого народу. Слід також пригадати, що й серед духовних провідників українського народу та його Церкви були гідні християни, що - за прикладом Івана

[30]Назаренко, <u>Суспільно-політичні, філософські, естетичні та атеїстичні погляди Т. Г. Шевченка</u>, стор. 325.

[31]Шевченко, <u>Повне зібрання творів у шести томах</u>, I, 262.

Гуса - мужньо обороняли християнські засади від негідних духовних правлячих кіл, включно з деякими царями, вмираючи мученицькою смертю в обороні Божої Правди й суспільної справедливости /Митрополит Арсеній Мацієвич та багато інших/.

По-друге, не вина Христа, що навіть серед його найближчих апостолів знайшовся Юда, який зрадив Його; не вина Христової Церкви, що часто Її очолювали негідні духовні провідники, яких використовувала для своїх цілей така ж сама царська влада.

Про історичне тло й причину протестів Гуса широко пише Л. Білецький:

> ... Боротьба римо-католицької Церкви із тим унутрішнім її ослабленням, що сталось у наслідок одночасного існування на початку ХУ стол. аж трьох пап, що вели між собою боротьбу, ослаблювали свою Церкву, знижували її релігійний і моральний авторитет. Ця боротьба позначилась тим, що вище духовенство: папи, кардинали, єпископи, втратили свою повагу перед нижчим духовенством і мирянами. Запанувала сваволя, егоїзм, користолюбство, піднеслись особисті амбіції, особисті вигоди: релігійне життя в римо-католицькій Церкві й суспільності почало занепадати. Натомість почався розбрат і в окремих державах, позначились сепаратистичні релігійні прояви, що пізніше вилились у цілий широкий автономістичний церковний рух, у реформацію. Вперше цей рух виявився в кінці ХІУ в. в Англії в особі професора Джона Віклефа /1324-1394/.
>
> Ідеї Віклефа стали ширитись і на континенті західньої Европи, зокрема в Чехії, і першим представником їх був професор університету в Празі, Іван Гус. Він гостро виступив проти пап, проти папських бул. Думки Гуса ширились серед чеського суспільства і стали навіть небезпечні для цілости римо-католицької Церкви. Тоді папа скликає в Констанці 1414 р. Собор, на який кличе й Гуса. Небезпечно було "єретикові" на цей собор їхати. Але Іван Гус все ж поїхав. Народ із плачем проводжав свого пастиря, відчуваючи для Гуса велику небезпеку. Та переконаний у своїй правді, сміливий і готовий за свою ідею й на смерть, Іван Гус на

> собор таки поїхав. Був ув'язнений і став перед судом собору, боронив свою правду всіма науковими й моральними та релігійними аргументами. Не вняли віри. Оголосили на соборі еретиком і присудили спалити. Року 1415 собор спочатку засудив науку Віклефа, потім спалив Гусові твори, нарешті й самого Гуса.[32]

Отже, всупереч твердженням радянських шевченкознавців, не лише представники простого народу обороняли Божу Правду і суспільну справедливість, але також і великі аристократи духа серед тодішніх провідних кіл, до яких безперечно належали визначні вчені та професори університету Віклеф і Гус.

У своїй творчості Шевченко дуже часто підкреслював, що Віра Христа принесла людству свободу, вселила в душу людини любов і правду. І хто ці основи та християнські чесноти як найбільші здобутки людства зневажає, той найбільший насильник і злочинець. А коли Бог такого не карає, зокрема тоді коли ввесь народ у неволі, то це значить що Бог, із певних відомих тільки Йому причин, не посилає на гнобителів справедливого суду. І тому поет, що не в силі осягнути Божого рішення, попадає у відчай. Він прирікає, що:

> Як понесе з України
> У синєє море
> Кров ворожу... отойді я
> І лани і гори -
> Все покину і полину
> До самого Бога
> Молитися... а до того
> Я не знаю Бога.[33]

[32]Шевченко, Кобзар, II, 313-14.

[33]Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, I, 354.

Слова Шевченка "а до того я не знаю Бога" часто вживають радянські шевченкознавці для того, щоб доказати атеїзм поета. Насправді поет висловлює тут глибоку надію на те, що скоріше чи пізніше справедливість і кара Божа на гнобителів таки прийде, і тоді він молитовно подякує Господеві за визволення з рабського гніту, а покищо він не може своїм обмеженим розумом збагнути Божі пляни, йому ще несила знати Бога. Поняття незнання зовсім не слід змішувати з заперечуванням Бога. Саме це намагаються доказувати радянські дослідники Шевченкової спадщини.

Підсумовуючи інтерпретації шевченкознавців у радянській Україні типу Романченка й Назаренка, переконуємося, що Шевченко мав рацію, твердячи, що рідні сини України гірше від чужих її розпинають. Своєю тенденційною інтерпретацією релігійних тем у творчості Кобзаря вони пробують показати творчість Шевченка у світлі науки Маркса й комуністичної партії, постійно намагаючись знищити старий лад, оснований на науці Христа та Його Церкви, і побудувати новий, оснований на неправді, насильстві й несправедливості.

Але ці намагання даремні, бо навіть між самими радянськими шевченкознавцями, до яких належить, може, найбільш авторитетний О. Білецький, є поважні спроби аналізувати творчість Шевченка в правдивому насвітленні, що повинне відповідати дійсним історичним фактам, опертим на доводах і документах, які зберегла історія українського народу. Аналіза повинна історично відповідати тисячолітній духовній культурі, яку створив ніхто інший як християнство на українських землях.

## РОЗДІЛ УІ

## ПІДСУМКИ

Простеживши в усіх періодах життя і творчости Шевченка його духовий і моральний образ, можна ствердити, що поет був глибоко віруючий. Він мав щастя народитися й жити в оточенні, де завжди зберігалися основні святощі традиційної української культури. Поза всяким сумнівом можна думати, що духовні та релігійні переживання Кобзаря вже в дитинстві розвивалися під впливом цієї народної культури. Християнські легенди, християнська народна й церковна лірика, духовні стихи, канти, псалми й молитви та релігійні вірші Сковороди, - все це викликало в душі молодого поета глибокі переживання, що згодом оформилися в християнський світогляд, із яким Шевченко пізніше пішов у життя, яке обдарувало його незрівняними поетичними здібностями, що були обвіяні духом народної старовини. Немає сумніву, Шевченко використовував усі ці елементи народної мудрости, знав їх від раннього дитинства, особливо з казок і старої бувальщини, що жили в пам'яті його найближчої родини, а особливо в пам'яті діда Івана. Народна мудрість дуже виразно відбивається у творчості Шевченка, живить вона Тарасів дух і його поетичний дар серед невідрадних обставин кріпацького життя.

Чудова українська природа, окутана релігійно-духовним серпанком і народним ліризмом, напувала душу майбутнього генія, а народна історія переказувала йому змалку - через пісні сліпих кобзарів та оповідання сторічного дідуся -

невмирущу славу його предків. Усе це наснажувало серце поета. Крім того, побут українського народу та його тяжка неволя живою течією вливалися в духовно-моральний організм поета. У цьому дусі розвивався світогляд майбутнього велетня українського слова.

Другим духовним хлібом Шевченка, можна сказати, змалку й до останку, стає Біблія, зокрема Євангелія і Псалтир. Про великий вплив Св. Письма, зокрема Нового Заповіту, на творчість Шевченка та формування його світогляду пише у своїй праці Християнсько-філософічна думка Т. Г. Шевченка Д. Бучинський:

> ... Маємо певну кількість цитатів, які нам ясно доказують, що Шевченко базувався на Новому Заповіті, але, назагал, це самостійні християнсько-філософські міркування, згідно з навчанням Христа Спасителя та Його Церкви. Вплив Нового Заповіту, на думку Шевченка, аж надто ясний, але такого впливу не мав, не має і не матиме Новий Заповіт на таку людину, якої душа є порожнечею, без великих християнських чеснот... Ми вже знаємо, що Шевченко ціле життя не розставався зі Св. Письмом.[1]

Поет знав також Псалтир, мабуть, із першого й до останнього слова, а Біблію, за порадою Брюллова, читав протягом усього життя. Читав її в тюрмі та в казематі, читав її в казармі. Вплив Біблії виразно відбитий у листах до приятелів та знайомих. Вплив Біблії, не менший від впливу народної поезії, лежить червоною ниткою на багатьох творах поета.

Цілком природно, що Шевченко, вихований на народній

[1] Д. Бучинський, Християнсько-філософська думка Т. Г. Шевченка /Лондон-Мадрид: Союз Українців у Великій Британії, 1962/, стор. 163.

етиці й на Біблії, мав уже замолоду чітко сформований християнський світогляд. Може навіть замало сказати, що він був глибоко релігійний. Адже він був реалізатором християнської віри й релігії у практичному житті. Християнська етика була для нього не формальністю, а суттєвою дійсністю. Про це досконало свідчить майже вся творчість Шевченка. Те, що його тепер намагаються зробити безвірником, по суті, не має обґрунтовання, бо загально відомо, що великого і принципового християнина, мабуть, ніколи не змінити й не переробити. Від свідомої юности й до кінця короткого життя залишався поет вірним своїм принципам та ідеалам, передусім, залишався вірним християнському світоглядові. Цією вірністю здобув собі ім'я великого християнського мислителя, що своїми творами й досі промовляє до нас, даючи дороговказ у релігійно-національному житті.

Будучи відданим християнському світоглядові, Шевченко у своїй творчості прагнув на ділі здійснити всі християнські чесноти, а найперше три головні: Віру, Надію і Любов.

Щирі, інтимні звернення поета до Бога підтверджують його глибоко обґрунтовану віру в Абсолютне Буття та у всемогутню спроможність Його унаявлення у світі. Віра Кобзаря в Бога і визнання ним релігійности є однією з найкращих духовних вартостей, що характеризує більшість його творів, а зокрема в повістях "Близнята"[2] і "Варнак"[3].

[2]Тарас Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах /Київ: Видавництво Академії Наук УРСР, 1963/, IУ, 26.

[3]Там же, III, 171.

Поет вірить у божество Ісуса Христа, в Христове Воскресіння й цієї віри вимагає від усіх християн, між якими не повинно бути фарисеїв і неправдивих учителів, що ставили б себе вище Втіленої Правди. Подібних людей Кобзар часто зустрічає серед сучасних йому християн, які формально визнають Христа своїм Богом, Дорогою свого життя, п'ють Його Святу Кров, а рівночасно зневажають Його власними тяжкими гріхами. Така зневага - це розпинання і тернування Христа. Фарисеї розп'яли Богочоловіка раз, а сучасні поетові "християни" роблять це часто:

Не знаю,
Для чого, справді, ми читаєм
Святую Заповідь Його!
Чесную Кров Його п'ємо,
Мов у шинкарки меду чарку...
О, суєслови!...
Святая Кров Його!... Кати!
Собаки без очей, скажені,
Ми і не бачим, бо земні
Б'ємо поклони. За хрести
Ховаємось од сатани.[4]

Шевченко постійно маніфестував свою віру в Бога. Подібного прикладу сильної віри треба б довго шукати навіть серед винятково побожних людей. При цьому ми ніколи не сміємо забувати про тогочасні жорстокі життєві обставини, що поетову віру роблять ще більше гідною подвигу.

Аналізуючи творчість Кобзаря, переконуємося, що віра в Бога Сотворителя, Відкупителя та Його святих, проявляється в нього всюди. У багатьох його творах зустрічаємо ім'я Бога.

[4]Тарас Шевченко, Кобзар /Вінніпеґ: Українська Вільна Академія Наук у Канаді, 1954/, ІУ, 109.

З його віршів можна скласти прекрасний християнський молитовник, під яким міг би підписатися не один святий муж. Коли візьмемо до уваги ще й той факт, що Шевченко був світською людиною, жив постійно в невідрадних суспільних обставинах і все своє коротке життя був нещасливим, у людському розумінні, був ніби забутий Богом, його постать як глибоковіруючого християнина стає перед нами ще величніша. Можна сказати, небагато віруючих людей перевищили його в християнській вірі.

За винятком кількох коротких розчарувань з приводу неправди й несправедливости, що діялася з боку правлячих кіл народові, Шевченко, в додатку до своєї віри, завжди надіявся, що Бог не залишить нещасний народ у неволі, що прийде час коли він

> ... розвіє тьму неволі,
> Світ правди засвітить,
> І помоляться на волі
> Невольничі діти!..[5]

Сполучуючи свою сильну віру з надією на справедливість і на Божу Правду, поет у поемі "Кавказ" стверджує:

> Ми віруєм Твоїй силі
> І духу живому.
> Встане правда! встане воля!
> І Тобі одному
> Помоляться всі язики
> Вовіки і віки.[6]

У "Псалмах Давидових", зокрема у псалмі 93, Кобзар висловлює надію на те, що Небесний Творець не залишить на

[5] Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, І, 307.
[6] Там же, стор. 324.

поталу свої творіння - поневолених людей - і скоріше чи пізніше визволить їх і, таким чином, допоможе, щоб правда запанувала над злом, бо

Господь любить свої люде,
Любить, не оставить,
Дожидає, поки правда
Перед ними стане.[7]

У своєму особистому житті Шевченко міцно вірив у Боже заступництво, був певний, що всіх тих, хто не живе згідно з Господньою наукою, жде заслужена кара:

Мені Господь пристанище,
Заступником буде
І воздасть їх за діла їх
Криваві, лукаві,
Погубить їх, і їх слава
Стане їм в неславу.[8]

Усе своє життя посвятив Тарас боротьбі за правду й волю, скрізь за них заступався, за них терпів. На катів, тиранів, розпинателів народних, пускає він гострі стріли за кривду людську, за кривду й недолю свого народу. Та не з ненависти до них, а з найвищої любови до людей, що перебувають у гріхах і беззаконстві, щиро бажаючи їм, щоб вони стали людьми.[9]

У книжці <u>Християнсько-філософська думка Т. Г. Шевченка</u> Д. Бучинський, аналізуючи поетову чесноту, пише:

[7]Там же, стор. 344.

[8]Там же, стор. 344.

[9]Там же, стор. 329.

> Шевченко - це поет любови, але коли скажемо, що він філософ любови, то ніякої помилки не буде, бо він дійсно наш найбільший речник і заступник кожної любови, знаної нам на землі, за вийнятком зрадливої, злочинної і матеріялістичної. Шевченко своїм життям і своєю любов'ю доказав нам, що він дійсно поет і філософ християнсько-євангельської любови, найчистішої і найвищої, на яку людина може здобутися, не дивлячись на факт, що любов у нього має різні відтіні, починаючи від любови, сказати б буденно-природної, людської, любови юних днів аж до любови євангельської, знаної під ім'ям його безприкладного братолюбія.[10]

Саме така любов займає перше місце у світогляді Кобзаря. При кожній нагоді повертався він до цієї важливої чесноти. Якщо любов індивідуальна з'являється в Шевченка святою, то любов суспільна, його відоме "братолюбіє", стає найсвятішою.

Поет постійно повертався саме до такої любови, йшов із нею між людей, але майже кожного разу переконувався, що він був самотній, без взаємности; дуже часто ця любов була причиною насміхів чи кпин.

Немов крізь землю провалювались люди, втікаючи від його любови, а він, залишаючись самотнім, із розчаруванням попадав у розпач. Тоді його християнська душа жалілась до Бога, голосячи:

> Я любить, я жити хочу
> Серцем, не красою![11]

Коли в попередніх розділах наголошено, що Шевченко часто проявляв християнські чесноти - Віру, Надію, Любов,

[10] Бучинський, <u>Християнсько-філософська думка Т. Г. Шевченка</u>, стор. 164.

[11] Шевченко, <u>Повне зібрання творів у шести томах</u>, I, 234-35.

Милосердя, Смирення та інші, - то треба сказати, що він виявляв ці чесноти у своїх молитвах до Бога. Без перебільшення можна сказати, що велика частина Шевченкових творів - це щира молитва. Може вона не вкладається в наше молитовне поняття, бо люди звикли до традиційних молитов, напр. "Отче наш..." У таких творах Шевченко закликає всіх гноблених не поклонятися перед гординею ката, не визнавати його насильства над собою, не йти на його службу, не втрачати віри й надії на перемогу правди, боротися за неї так, як це робили мученики за Христову Віру в перших сторіччях історії Христової Церкви.

Будучи переконаним у тому, що тяжкий шлях свого життя він міг переходити тільки за Божою допомогою, Шевченко в пристрасних молитвах дякував за все це Творцеві. Поет був завжди свідомий, що всі його життєві дії проходили під опікою Господа. Він дякував Йому за це, часто в присутності людей, не боячись, що його могли б називати закостенілим християнським фанатиком. Його глибока віра й виявлення цієї віри в прохальних чи вдячних оригінальних молитвах, що були багатьом незрозумілі, не перешкоджувала іншим робити з нього безвірника.

Та крім високого духовного й морального рівня, Шевченко був свідомий своєї людської слабости. Оскільки грішній людині дуже тяжко дійти безпосередньо до Божої справедливости, вибирає він шлях посередній - через Пречисту Діву Марію та святих угодників Божих. От тому, прощаючись зі своїм добродієм Сошенком, записує він в "Артисті":

> Поручивши його опіці Матері Пречистої, розлучився я з ним, і розлучився навіки.[12]

Дальшим виявом глибокої поетової віри в Бога є його відданість і велика пошана до Богоматері Пречистої Діви Марії, яку вважав він Заступницею всіх покривджених людей, називаючи Її Благословенною в женах, Святою праведною Матір'ю, "Святого Сина на землі" /"Неофіти"/,[13] а в поемі "Марія" - Силою всіх святих, Пренепорочною, Царицею неба і землі.[14]

Матір-страдницю з твору "Слепая", якої долю занапастив лукавий пан і яка хоче зберегти перед неславою бодай свою дитину, посилає поет до Божої Матері, прохаючи в Неї допомоги перед напастями від пана та жахливими наслідками:

> Храни тебя, святая дева,
> От злых напастей, вражых ков,
> Свой найбожественный покров
> Пошли тебе, святая дева,
> Мое дитя, моя любовь![15]

Мати Божа, допомоги якої так часто просить Шевченко, займає значне місце в творчості поета. Її допомогу засвідчував Кобзар усе своє життя і за неї висловлював Їй людську вдячність. Ця глибока пошана до Богородиці вказує на те, що Шевченко не міг мати й тіні тієї безбожности, якої дошукуються в нього несумлінні його дослідники під радянським ладом.

[12]Там же, IУ, 174. /Переклад з російської мови автора цієї тези/.

[13]Там же, II, 281.

[14]Там же, стор. 353.

[15]Там же, I, 183.

Шевченко часто звертається до Божої Матері з молитвою, щоб Вона дала йому великої сили, щоб його слово розтопило серце людям і по Україні рознеслось і засвітилось правдою.[16] Звернення поета до Божої Матері, як чистої ідеї материнства й любови, до Її страждання й горя по втраті розп'ятого Сина, - це молитва, виявлена в ліричному співі на пошану Тієї, що - на думку поета - заступалася за багатостраждальний народ.

Шукаючи відповіді на найосновніші питання його власної душі й на кардинальні питання про долю Батьківщини, поет заглиблювався у християнську філософію, у філософію Біблії. Він почав звертатися зі своїми найінтимнішими почуваннями прямо до Бога, бо відчував, що тільки там він зможе знайти відповідь на духовні й моральні проблеми, які так тяжко було без цієї релігійної свідомости розв'язати.

Головне місце серед поезій на суто-християнські теми займає псалом 43, що є не тільки переспівом відповідного псалма Давидового, але й дає певне релігійне трактування історичних і політичних думок самого Шевченка. Це вже не переспів чужого твору, але майже ориґінальний твір, у якому ясно розкривається прагнення поета повстати проти гнобителів - у визвольній боротьбі перемогти їх та стати вільним і щасливим на все життя.

Усі подібні твори до цього псалма були тільки підготовою, вони освідомлювали провідні й глибоко-релігійні кола українського народу, розкривали поступово поодинокі етапи

[16] Там же, II, 281.

до тієї мети, яку так ясно висловив Шевченко. Дальші псалми цю основну концепцію або роз'яснюють чи доповнюють, або навмисне повторюють.

У п'ятому розділі цієї тези намагались ми довести незаперечну релігійну свідомість Шевченка, основану на світлих і зразкових прикладах євангельсько-християнської етики. Його Божественне братолюбіє має за своє джерело навчання Христа Спасителя. Його любов до найменшого брата так тісно пов'язана з навчанням Христа, що всякі інші інтерпретації, здогади й висновки можуть довести нас до фальшивого розуміння Шевченка-християнина. Такі спроби намагаються робити радянські шевченкознавці, свідомо й тенденційно перекручуючи живі думки сполучення євангельського Божого Слова зі своїм людським, що основане на Євангелії. Шевченкова любов - це одна з найкращих синтез Божественного Слова з християнсько-людськими міркуваннями. Христос називав, каже поет, своїми братами всіх, навіть тих, що Його розп'яли, і бажав їм добра, а багато християн нових часів просять "стиха супостатам християнам то чуму, то лиха, то всякого безголов'я".[17] У практичному житті немає в них християнської любови. Її місце займає ненависть у різних проявах. Поет цурається таких християн за формою. Він молиться за них і бажає бачити їх такими, як того вимагає Христос, неперевершений Творець ідеї будови індивідуального, народного та вселюдського храму духової сили, основаної на любові.

[17] Шевченко, Кобзар, ІУ, І09.

Необхідно також додати, що, крім любови, у поета найвиразніше проявляється також християнське прощення, навіть ворогам, коли вони на таке заслуговують. Любов і прощення - це етика християнського навчання, це етика народу, на основі якої жив і творив поет.

Шевченко - це не пустинний аскет, а людина з досконалим, ніколи не захитаним релігійно-моральним станом душі. І в неї є слабості й недоліки, як є вони серед інших членів Христової Церкви. Поет, під впливом різних лих, спричинених лукавим світом, не закриває прориву у своїй душі, що його зробили хвилі психічного болю, і ставить перед маєстатом Божої Справедливости питання: "Чи то така Божа воля, щоб люди терпіли?"

І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже ж Йому любо людей мордувать?
А надто сердешну мою Україну.
Що вона зробила? За що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчать?[18]

В душі поета родиться бунт проти Бога, проти Божого ока, що не дивиться глибоко. За безмежну любов до ближніх і до України, за любов чисту, несплямлену, непоборну - його карають, мучать, знущаються над його душею й тілом. За цю любов ворог відділив його від України і від його поневоленого народу та запроторив далеко в чужу землю між чужих людей.

Поет не заперечує Бога, але виливає свій докір, свій

[18]Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, II, 47.

жаль до Нього за те, що Він не простягає Своєї всемогутньої руки та не усуває лиха. Він не мав би цього жалю до Бога, коли б не визнавав Його своїм Господом, у якого глибоко вірить, любить Його і на Нього надіється. Та, незважаючи на все, це лихо не щезає - Україна в неволі. Чей же Бог Всемогутній міг би все зробити, міг би піти назустріч бажанням і проханням поета і їх здійснити.

Після болісного напруження жалю, що його поет вилив у таких допитливих формах, приходить до нього духова зрівноваженість. Кобзар покоряється волі Всевишнього й визнає цей біль і горе Божими допустами, що мають своє обґрунтовання в доцільності Божого Провидіння. "Така Божа воля!"[19] - вимовляють його розум і серце. Він вірить, що все, що Бог робить для людини, є для неї добре на дальшу мету, дарма що ця людина може того не розуміти й недоцінювати, будучи неспроможною бачити остаточні висліди Божих допустів.

Незаперечний і другий факт: релігійно-християнська риса українського народу впродовж довгих сторіч набирала форми дещо здеґенеровані, зреформовані, про що довгими віками дбали "християнські" поневолювачі, змінюючи християнський дух у рабів. Ця "етика" була бичем не Божої, а людської несправедливости, що прикривалася Богом. Вона виходила на шкоду і була основною причиною страждань навіть самого Шевченка. Далі, змінити своєрідні риси української духовости прагнуть також радянські дослідники; заступити їх чимнебудь

[19]Там же, I, 141.

іншими не можна, бо вони стали вже частиною української душі, яка була нерозривною частиною душі Шевченка.

Любов, милосердя, прощення для ближнього, навіть для ворога - це, можливо, найвиразніша риса релігійности й духовости українського народу і його найбільшого поета - Шевченка.

Кобзар - не лише найвиразніший представник свого народу, але й його своєрідне втілення. У своїй творчості поет постійно вказував на те, що основою християнської боротьби за ідеали є християнські чесноти, які поет поклав в основу духового і фізичного відродження українського народу. Він закликав до одностайности і братньої любови, бо був переконаний, що без цих головних рис людської душі ні його власні прагнення, ані прагнення народу не здійсняться. Це саме питання актуальне й тепер. Пророчі слова поета лунають і досі, пробують знайти відгомін у душах навіть тих членів народу, які, обираючи помилковий шлях, намагаються перетворити Шевченка та його творчість у щось таке, з чим ні він сам, ні український народ ніколи не можуть погодитися.

Божа Правда непереможна. Світ усе більше й більше починає усвідомлювати релігійно-християнську велич Шевченка, що своїми творами продовжує нерівну боротьбу за Божу Правду й Справедливість серед формалізму сучасного християнського світу.

# БІБЛІОГРАФІЯ

## I. Публікації українською мовою


1. Твори Тараса Шевченка

Шевченко, Тарас Г., Кобзарь. Народнє видання з поясненнями і примітками д-ра Василя Сімовича. Катеринослав: Українське Видавництво, 1921.

________, Кобзар. Друге поправлене й доповнене видання, т. 1. Вінніпеґ: "Тризуб", 1952.

________, Повне видання творів Тараса Шевченка. За редакцією Павла Зайцева. Друге доповнене видання, т. 1. Чікаґо: Видавництво Миколи Денисюка, 1959.

________, Повне зібрання творів у шести томах. Ювілейне видання до 150-річчя з дня народження. Київ: Академія Наук УРСР, 1963.

________, Повне видання творів. 4 томи. Київ-Ляйпціґ: Українська Накладня. Без дати.

________, Три поеми Тараса Шевченка /Сон - Великий льох - Неофіти/. З передмовами і поясненнями Богдана Лепкого. Київ-Ляйпціґ: Українська Накладня, 1918.

2. Праці про Тараса Г. Шевченка

Білецький, Леонід, Віруючий Шевченко. Вінніпеґ: Українська Вільна Академія Наук, 1949.

Бучинський, Д., Християнсько-філософська думка Тараса Г. Шевченка. Мадрид-Лондон: Союз Українців у Великій Британії, 1962.

Грушевський, Михайло, З історії релігійної думки на Україні. Друге удосконалене видання. Вінніпеґ: Українське Євангельське Об'єднання в Північній Америці, 1962.

Дорошенко, Дмитро, Розвиток української науки під прапором Шевченка. Вінніпеґ: Українська Вільна Академія Наук, 1949.

Зайцев, Павло, Життя Тараса Шевченка. Нью-Йорк: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1955.

Іларіон, Митрополит, Релігійність Тараса Шевченка. Ювілейне видання з приводу 150-ліття з дня народження. Вінніпеґ: Накладом Видавничої Комісії при Товаристві "Волинь", 1964.

Збірник праць дев'ятої наукової Шевченківської Конференції. Київ: Видавництво Академії Наук УРСР, 1961.

Кониський, Олександер, Тарас Шевченко-Грушівський, хроніка його життя, т. 2. Львів: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1901.

Лепкий, Богдан, Шевченко про мистецтво. Зальцведель: Накладом автора, 1920.

Назаренко, І. Д., Світогляд Т. Г. Шевченка. Державне Видавництво Художньої Літератури, 1957.

________, Суспільно-політичні, філософські, естетичні та атеїстичні погляди Т. Г. Шевченка. Видання друге, доповнене. Київ: Державне Видавництво Художньої Літератури, 1964.

Пасічняк, Т., Псальми Давидові, їх значення у збірці Тараса Шевченка "Три літа". Ірвінґтон: В-во Кирило-Методіївського Братства, 1969.

Пеленський, Євген, Шевченко-клясик, 1855-1861. Львів: Українське Видавництво, 1942.

Романченко, Іван, Атеїзм Т. Г. Шевченка. Київ: Державне Видавництво Художньої Літератури, 1962.

Смаль-Стоцький, Степан, "Т. Шевченко: Інтерпретації", Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Варшава, 1934.

Стецюк, В., "Тарас Шевченко" у збірнику доповідей Світового Конґресу Української Вільної Академії Наук для вшанування сторіччя смерти Патрона НТШ. За редакцією В. Стецюка і Богдана Кравцева. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. 176. Нью-Йорк-Париж-Торонто, 1962.

________, "Шевченко і ми" у збірнику філологічної секції для відзначення 150-річчя з дня народження Патрона НТШ. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, Т. 180. Нью-Йорк-Париж-Торонто, 1965.

Тарас Шевченко: Його житє і літературна діяльність. Ювілейне видане в соті роковини уродин Поета. Львів: Українське Педаґоґічне Товариство, 1914.

Ящун, Василь, "Релігійне й морально-етичне обличчя Тараса Шевченка". Доповіді Наукового Товариства ім. Шевченка, ч. 5. Філядельфія, 1959.

3. Інші джерела

Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладене. Лондон: Британське Закордонне Біблійне Товариство, 1962.

Дорошенко, Дмитро, Короткий нарис історії християнської Церкви. Вінніпеґ: Накладом Видавничої Спілки "Еклезія", 1946.

Чижевський, Дмитро, Нариси з історії філософії на Україні. Прага: Український Громадський Видавничий Фонд, 1931.

II. Публікації англійською мовою

Andrusyshen, C. H., Ukrainian Literature and Its Guiding Light Shevchenko. Winnipeg: Dominion Executive of the Ukrainian National Youth Federation of Canada, 1949.

Josephus, Flavius, The Antiquities of the Jews. Trans. William Whiston. London: Ward, Lock & Co., n.d.

Rozumnyj, Jaroslav, "Byzantinism and Idealism in the Aesthetic Views of Taras Shevchenko", Canadian Slavonic Papers, Vol. XIX, No. 2. (1977), pp. 193-206.

U.S. Cong. Europe's Freedom Fighter, Taras Shevchenko 1814-1861. A documentary biography of Ukraine's Poet, Laureate and National Hero. Document No. 445, 86th Congress 2nd Session, House of Representatives, Washington, 1960.

Matthews, W. K., Taras Shevchenko: The Man and the Symbol. Second edition. Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Sciences, 1961.

# VITA

NAME: Ivan Stus

PLACE OF BIRTH: Orshiwci, Ukraine

YEAR OF BIRTH: 1924

POST-SECONDARY EDUCATION AND DEGREES:

St. Andrew's College
Winnipeg, Manitoba
1954-1958 B. D.

University of Montreal
Montreal, Quebec
1958-1962 B. A.

University of Alberta
Edmonton, Alberta
1969-1972 B. Ed.